

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи
Національного банку України”
Кафедра державно-правових дисциплін

ПРАВознавство

Навчально-методичний посібник
для самостійного вивчення дисципліни

Для студентів економічних спеціальностей
вищих навчальних закладів

Суми
ДВНЗ “УАБС НБУ”
2009

УДК 342.4.(447)(073)
П68

Рекомендовано до видання вченою радою Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України”, протокол № 7 від 20.03.2009.

Укладачі:

старший викладач

І.В. Тимошенко;

старший викладач

А.Л. Чернявський

Рецензенти:

кандидат юридичних наук, доцент

В.М. Завгородня;

доктор юридичних наук, професор Сумської філії

Харківського національного університету внутрішніх справ

Т.М. Кравцова

Відповідальний за випуск

кандидат історичних наук, доцент

А.О. Ткаченко

П68 Правознавство [Текст] : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / [уклад.: І. В. Тимошенко, А. Л. Чернявський] ; Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – 105 с.

Посібник підготовлений з урахуванням вимог Болонської декларації, відповідно до нової освітньо-професійної програми підготовки бакалавра. Метою видання є формування системи знань з основ теорії держави і права та різних галузей права України, теоретичних і практичних навичок, необхідних у практичній діяльності. Посібник містить типову навчальну програму курсу “Правознавство”, комплекс навчально-методичного забезпечення до кожної теми курсу (зразки завдань для поточного модульного контролю знань, термінологічний словник основних понять і категорій з курсу, завдання для самостійного опрацювання, теми рефератів, список рекомендованої літератури).

Призначений для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

УДК 342.4.(447)(073)

© ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”, 2009

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ТИПОВА ПРОГРАМА КУРСУ	6
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН АУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ.....	15
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ.....	16
МОДУЛЬ 1	
Тема 1. Основи теорії права.....	16
Тема 2. Правопорушення та юридична відповідальність.....	22
Тема 3. Конституційно-правові основи державного ладу України	28
Тема 4. Судові та правоохоронні органи.....	35
Тема 5. Правовий статус особи.....	42
МОДУЛЬ 2	
Тема 6. Загальна характеристика цивільного права України	48
Тема 7. Основи зобов'язального права України	55
Тема 8. Основи спадкового права України.....	62
Тема 9. Основи сімейного права України	68
Тема 10. Основи кримінального права України	74
Тема 11. Основи трудового права України	81
Тема 12. Основи міжнародного права.....	87
ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ІСПИТУ	94
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	97

ВСТУП

“Правознавство” є обов’язковою навчальною дисципліною для підготовки спеціалістів із вищою економічною освітою. Це є обґрунтованим, оскільки правознавство необхідне для набуття правового виховання і базової правової освіти. Без глибоких знань прав, свобод, чинного законодавства неможливо оперативно діяти в умовах ринкової економіки та в процесі розбудови економічної системи України. У повсякденній діяльності фахівці різних галузей стикаються з проблемами, які пов’язані саме з незнанням правових підстав поведінки в певних ситуаціях. Курс “Правознавство” допомагає у вирішенні питань відповідності поведінки приписам законів та інших нормативно-правових актів та заповненні прогалин у правовій обізнаності населення.

Особливої актуальності правова освіта набуває з огляду на прийняття Верховною Радою України 28 червня 1996 р. Конституції України та, відповідно до неї, багатьох законів України. Розуміння основ конституційного, виборчого, трудового, цивільного, кримінального, шлюбно-сімейного, адміністративного та інших галузей права, вивчення яких передбачене програмою курсу, стає необхідною умовою життєдіяльності кожного громадянина України та сприяє розбудові правової демократичної держави.

Метою курсу є формування системи знань з основ теорії держави і права та провідних галузей національного права України (конституційного, адміністративного, цивільного, фінансового, банківського, трудового тощо), а також міжнародного права; засвоєння основних методів правового регулювання економіки; з’ясування засад юридичного забезпечення підприємницької та господарської діяльності.

Навчальний посібник “Правознавство” підготовлений з урахуванням змін в освітньо-професійній програмі з підготовки бакалавра спеціальності 0501 – “Економіка і підприємництво”. Призначений для студентів економічних спеціальностей усіх форм навчання і підготовлений з метою формування у них комплексних теоретичних знань і практичних навичок, необхідних для правового обслуговування господарської, підприємницької та інших видів діяльності, а також у повсякденному житті.

Завданнями курсу є формування правової свідомості та правової культури студентської молоді, надання допомоги студентам у з’ясуванні проблем становлення державності та правової системи України, правового забезпечення створення засад громадянського суспільства, демократичної держави соціально-правового спрямування, ознайомлення з порядком розв’язання господарських спорів, розгляду цивільних,

адміністративних та кримінальних справ; ознайомлення з механізмом захисту прав і свобод людини і громадянина, формування вмінь та навичок користування нормативно-правовими актами.

Після вивчення курсу студенти повинні

знати:

- основний понятійний апарат та ключові положення загальної теорії держави і права;
- походження держави та причини її утворення, функції держави, механізм та форми держави, поняття державного правління, територіального устрою та політичного режиму, співвідношення особи та держави, поняття та ознаки правової держави;
- поняття права, підходи до праворозуміння, функції права, норми права, структуру права, форми (джерела) права, поняття правовідносин;
- співвідношення системи права з правовою системою, законність та правопорядок;
- поняття та види правопорушень і юридичної відповідальності;
- основні положення Конституції України та конституційного законодавства України;
- загальну характеристику галузей права (цивільного, трудового, сімейного, житлового, екологічного, адміністративного, кримінального законодавства);

вміти:

- визначати, які правовідносини виникли, предметом регулювання якої галузі законодавства вони є;
- відшукувати необхідний закон чи інший нормативно-правовий акт, у ньому – відповідну норму, і правильно застосувати в практичній роботі;
- складати документи правового характеру (цивільні договори та угоди, трудові договори та контракти);
- аналізувати та тлумачити чинне законодавство України.

Після закінчення вивчення дисципліни “Правознавство” студент повинен застосовувати набуті знання та навички для вирішення практичних ситуацій, а також організовувати правове забезпечення своєї діяльності у майбутньому на підставі законів та нормативно-правових актів, що, в свою чергу, сприяє підвищенню рівня правосвідомості та правової культури населення.

Навчально-методичний посібник складається з типової навчальної програми курсу “Правознавство”; комплексу навчально-методичного забезпечення до кожної теми курсу; зразків завдань для поточного модульного контролю знань; термінологічного словника основних понять і категорій з курсу; завдань для самостійного опрацювання та реферативних робіт; списку рекомендованої літератури.

ТИПОВА ПРОГРАМА КУРСУ

МОДУЛЬ 1

Тема 1. Основи теорії права

Поняття та види соціальних норм. Місце правових норм у системі соціальних норм. Правове регулювання. Предмет правового регулювання. Методи правового регулювання. Визначення права. Основні наукові підходи до праворозуміння. Право в суб'єктивному та об'єктивному значеннях. Характерні ознаки права. Сучасні принципи права. Функції права. Загально-соціальні функції права. Спеціально-юридичні функції права. Норма права. Ознаки норми права. Структура норми права. Визначення гіпотези, диспозиції, санкції. Класифікація норм права. Поняття та види форм (джерел) права. Правовий звичай. Юридичний прецедент. Нормативний договір. Нормативно-правовий акт. Правова доктрина. Поняття правовідносин. Характерні ознаки правовідносин. Суб'єкт правовідносин. Поняття та зміст правосуб'єктності. Поняття правоздатності. Поняття дієздатності. Об'єкт правовідносин. Види об'єктів правовідносин. Юридичний зміст правовідносин: суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Юридичні факти (події та діяння). Класифікація юридичних фактів. Класифікація правовідносин. Поняття системи права та її класифікація. Співвідношення системи права з правовою системою.

Тема 2. Правопорушення та юридична відповідальність

Поняття та зміст правової поведінки. Визначення правомірної поведінки. Ознаки правомірної поведінки. Види правомірної поведінки. Поняття та види неправомірної поведінки. Поняття "правопорушення". Ознаки правопорушення. Види правопорушень. Причини вчинення правопорушень. Визначення шляхів перешкоджання вчиненню правопорушень. Правова культура. Правове виховання. Правова пропаганда. Визначення складу правопорушення. Елементи складу правопорушення. Суб'єкт правопорушення. Види суб'єктів правопорушень. Об'єкт правопорушення. Об'єктивна сторона правопорушення. Суб'єктивна сторона правопорушення. Поняття та ознаки юридичної відповідальності. Принципи юридичної відповідальності. Принципи юридичної відповідальності. Види юридичної відповідальності. Підстави настання юридичної відповідальності. Види підстав юридичної відповідальності.

Тема 3. Конституційно-правові основи державного ладу України

Причини та передумови виникнення держави. Походження держави. Теорії виникнення держави як об'єкта вирішення соціальних конфліктів. Історичні типи держави. Рабовласницька, феодална, буржуазна та соціалістична держави. Політична система суспільства, її складові та роль держави в цій системі. Поняття держави. Ознаки держави: публічність, територія, наявність системи податків та зборів, зв'язок із правом, державний примус, суверенітет (зовнішній та внутрішній). Роль суверенітету в сучасних умовах існування держав. Поняття форми держави. Визначення її складових елементів. Зміст форми держави: форма правління (монархія, республіка), форма державно-територіального устрою (унітарна держава, федерація, імперія, конфедерація) та політико-державний режим (демократичний, авторитарний, тоталітарний тощо). Функції держави (внутрішні та зовнішні) в сучасних умовах. Правові форми здійснення державою зазначених функцій. Поняття механізму держави, його складові. Державний орган.

Поняття та ознаки конституційного права України. Місце конституційного права в системі права України. Поняття конституційного права. Предмет правового регулювання конституційного права. Структура предмета галузі конституційного права України. Характеристика джерел конституційного права. Систематизація джерел конституційного права за юридичною силою. Конституція України – Основний Закон держави. Визначення конституції. Юридична конституція. Матеріальна конституція. Формальна конституція. Поняття “старіння конституції”. Форми конституції. Юридичні властивості Конституції України. Функції Конституції України. Етапи прийняття діючої Конституції України. Внесення змін і введення в дію Конституції України.

Теоретичні основи безпосереднього народовладдя. Характерні риси безпосередньої демократії. Визначення безпосередньої демократії. Визначення виборів. Об'єктивне виборче право. Особливості об'єктивного виборчого права. Джерела інституту виборчого права. Суб'єктивне виборче право. Принципи виборчого права. Види виборчих систем: мажоритарна, пропорційна, змішана. Поняття, види та функції референдуму. Проблеми проведення референдумів у сучасних умовах. Відповідальність за порушення виборчого законодавства.

Поняття законодавчої влади та парламенту. Верховна Рада у системі державних органів. Відносини Верховної Ради з іншими органами держави. Формування Верховної Ради України. Конституційний склад та структура Верховної Ради України. Порядок проведення

виборів до парламенту. Повноваження Верховної Ради згідно з Конституцією України. Функції парламенту. Структура та порядок роботи Верховної Ради України. Законодавчий процес, його стадії та особливості. Акти Верховної Ради України. Місце і роль інституту президента в системі органів державної влади. Правовий статус Президента згідно з Конституцією України. Повноваження президента щодо інших гілок влади. Президент України як гарант Конституції. Порядок обрання Президента України. Вимоги до особи, що претендує на посаду Президента України. Термін повноважень Президента України. Випадки дострокового припинення повноважень Президента. Інститут імпичменту та процедура його застосування. Компетенція Президента України. Функції Президента України. Акти Президента України. Секретаріат Президента України. Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади в Україні. Конституційний статус уряду. Взаємодія з іншими органами державної влади. Положення Кабінету Міністрів України в системі органів виконавчої влади. Склад Кабінету Міністрів України та порядок його формування. Організаційні форми діяльності уряду. Повноваження Кабінету Міністрів України. Акти Кабінету Міністрів України. Організація роботи центральних органів виконавчої влади в Україні. Види центральних органів виконавчої влади. Міністерства. Види міністерств. Повноваження міністерств. Права міністерств. Акти міністерств. Організація роботи місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Акти місцевих державних організацій та органів місцевого самоврядування.

Тема 4. Судові та правоохоронні органи України

Визначення правосуддя. Завдання правосуддя. Принципи здійснення правосуддя в Україні. Принцип законності. Принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Принцип забезпечення доведеності вини. Принцип змагальності сторін та свобода в наданні ними судові своїх доказів і в доведенні перед судом їхньої переконливості. Принцип підтримання державного обвинувачення в суді прокурором. Принцип забезпечення обвинуваченому права на захист. Принцип гласності судового процесу. Принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду. Конституційний Суд України. Статус Конституційного Суду України згідно з Конституцією України. Завдання Конституційного Суду України. Склад Конституційного Суду та порядок його формування. Характеристика Закону України “Про Конституційний Суд України” від 16 жовтня 1996 р. Система судів загальної юрисдикції за Конституцією України. Інстанції судів загальної юрисдикції. Повноваження загальних судів.

Статус судді. Обов'язки судді. Випадки звільнення з посади судді. Основні засади судочинства. Система судових органів України.

Визначення прокуратури. Завдання прокуратури. Функції прокуратури. Основні принципи організації та діяльності органів прокуратури. Характеристика Закону України "Про прокуратуру" від 5 листопада 1991 року. Структура та система прокуратури. Статус Генеральної прокуратури України. Прокурорський нагляд. Поняття адвокатури. Принципи здійснення адвокатської діяльності. Вимоги до особи, що претендує на посаду адвоката. Статус адвокатських об'єднань. Види адвокатської діяльності. Права адвоката. Обов'язки адвокатів. Характеристика Закону України "Про адвокатуру" від 19 грудня 1992 р. Органи внутрішніх справ. Функції органів внутрішніх справ. Система органів внутрішніх справ. Повноваження Міністерства внутрішніх справ України. Основні завдання Міністерства внутрішніх справ. Міліція в Україні. Завдання міліції. Підрозділи міліції. Огляд Закону України "Про міліцію" від 20 грудня 1990 р. Статус Служби безпеки України. Завдання Служби безпеки України. Система Служби безпеки України. Принципи здійснення діяльності СБУ. Інші правоохоронні органи України (митні органи, органи охорони державного кордону, органи Державної податкової служби, рибохорони, державної лісової охорони та ін.).

Тема 5. Правовий статус особи

Сучасна концепція прав людини та її відображення в Конституції України. Поняття прав людини. Сутність поняття "права людини". Визначення обов'язку людини. Загальні риси обов'язків. Основні права і свободи людини та громадянина. Специфічні риси основних прав і свобод людини та громадянина. Зміст конституційних прав та обов'язків людини. Рівність конституційних прав та свобод громадянина. Групи конституційних прав та обов'язків людини. Особисті права та свободи. Політичні права та свободи. Економічні, соціальні, культурні права та свободи. Основні обов'язки людини і громадянина, закріплені в Конституції України. Гарантії прав і свобод людини та громадянина. Особисті гарантії. Політичні гарантії. Соціально-економічні гарантії. Юридичні гарантії. Визначення громадянства. Принципи громадянства. Підстави набуття громадянства України: за народженням (принцип ґрунту), за походженням, через прийняття до громадянства України (натуралізація). Умови прийняття до громадянства України. Порядок припинення громадянства України. Правовий статус іноземців, осіб без громадянства, біженців та осіб з множинним громадянством.

МОДУЛЬ 2

Тема 6. Загальна характеристика цивільного права України

Загальна характеристика цивільного права та цивільного законодавства. Характеристика відносин, що регулюються цивільним правом. Виникнення, зміна та припинення цивільних правовідносин. Джерела цивільного права. Характеристика Цивільного кодексу України. Громадяни як суб'єкти цивільного права. Здійснення цивільних прав та виконання юридичних обов'язків. Цивільна правоздатність. Цивільна дієздатність. Види цивільної дієздатності. Обмеження та позбавлення цивільної дієздатності. Юридичні особи як суб'єкти цивільного права. Визначення юридичної особи. Ознаки юридичної особи. Юридичні особи приватного права. Юридичні особи публічного права. Об'єкти цивільно-правових відносин. Захист цивільних прав.

Поняття права власності. Зміст права власності (володіння, користування, розпорядження). Суб'єкти права власності. Підстави виникнення та припинення права власності. Право приватної власності. Право комунальної власності. Право державної власності. Захист права власності. Віндикаційний позов. Негаторний позов. Приватизація державного майна. Способи припинення права власності.

Тема 7. Основи зобов'язального права

Характеристика зобов'язального права. Підстави виникнення та припинення зобов'язальних правовідносин. Поняття цивільних договорів. Зміст договору. Момент набрання договором юридичної сили. Ризик випадкової загибелі речі. Умови договору: істотні та звичайні. Поняття акцепту та оферту. Класифікація цивільних договорів. Односторонні договори. Двосторонні договори. Реальні та консенсуальні договори. Форма договору. Проста письмова форма договору. Нотаріально засвідчена форма договору. Умови дійсності договорів. Поняття і характеристика договору купівлі-продажу. Поняття і характеристика договору майнового найму (оренди). Договір міни. Договір найму житлового приміщення. Договір позики. Договір дарування. Виконання зобов'язань. Способи забезпечення виконання зобов'язань: неустойка, застава, порука, гарантія, завдаток, притримання. Припинення зобов'язань та правові наслідки порушення зобов'язань. Поняття цивільно-правової відповідальності. Підстави цивільно-правової відповідальності. Поняття майнової шкоди. Види цивільно-правової відповідальності. Договірна відповідальність. Позадовірна відповідальність. Часткова відповідальність. Солідарна відповідальність. Субсидіарна відповідальність. Випадки звільнення від цивільної відповідальності. Відповідальність у порядку регресу. Значення непереборної сили для цивільно-правової відповідальності.

Тема 8. Основи спадкового права України

Спадкове право. Поняття спадкування. Час відкриття спадщини. Місце відкриття спадщини. Прийняття спадщини спадкоємцями. Усунення від права на спадкування. Визначення спадкування за законом. Перша черга спадкоємців за законом. Друга черга спадкоємців за законом. Третя черга спадкоємців. Четверта черга спадкоємців. П'ята черга спадкоємців за законом. Спадкова трансмісія. Спадкування за правом представлення. Зміна черговості спадкування. Спадкування предметів звичайної домашньої обстановки та вжитку. Здійснення права на спадщину. Оформлення права на спадщину. Поняття заповіту. Види заповітів, які прирівнюються до нотаріально посвідчених. Зміст заповіту. Умови дійсності заповіту. Спільний заповіт подружжя. Секретний заповіт. Спеціальні умови, що можуть міститися у заповіті. Підпризначення спадкоємців у заповіті. Обов'язкова частка у спадщині. Категорії осіб, що мають право на обов'язкову частку у спадщині. Відмова від прийняття спадщини. Виконання заповіту. Спадковий договір. Порядок оформлення спадщини. Документи на прийняття спадщини та оформлення прав спадкоємців.

Тема 9. Основи сімейного права України

Сімейне право. Шлюб та сім'я як інститути сімейного права. Визначення шлюбу. Умови, встановлені законодавством, для укладення шлюбу. Порядок укладення шлюбу. Інститут заручин. Права та обов'язки заручених осіб. Права та обов'язки подружжя. Поняття шлюбного договору. Основні умови шлюбного договору. Форма та порядок укладення шлюбного договору. Правові режими майна подружжя. Особиста приватна власність чоловіка/дружини. Спільна сумісна власність подружжя. Припинення шлюбу. Порядок та випадки припинення шлюбу в органах РАЦСу. Розірвання шлюбу в судовому порядку. Визнання шлюбу недійсним. Випадки визнання шлюбу недійсним. Випадки одностороннього припинення шлюбу. Особисті немайнові та майнові права та обов'язки подружжя. Права та обов'язки батьків і дітей. Способи влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. Інститут позбавлення батьківських прав. Порядок позбавлення батьківських прав. Поновлення у батьківстві. Усиновлення. Умови та порядок проведення усиновлення. Інститут опіки. Інститут піклування. Права та обов'язки опікуна та піклувальника. Патронат над дітьми. Умови договору про патронат.

Тема 10. Основи кримінального права України

Загальна характеристика кримінального права. Поняття кримінального права. Значення кримінального права. Кримінальне право та суміжні галузі права. Співвідношення кримінального права та інших галузей права. Функції кримінального права. Система кримінального права. Загальна частина кримінального права. Особлива частина кримінального права. Наука кримінального права. Методи науки кримінального права. Чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі та часі. Закон про кримінальну відповідальність. Принципи кримінального законодавства. Характеристика структури Загальної частини Кримінального кодексу. Характеристика Особливої частини Кримінального кодексу. Тлумачення кримінального закону. Легальне тлумачення закону про кримінальну відповідальність. Судове тлумачення. Наукове тлумачення. Поняття злочину. Ознаки злочину. Поняття малозначності діяння. Відмінність злочину від інших правопорушень. Класифікація злочинів. Поняття кримінальної відповідальності. Форми реалізації кримінальної відповідальності. Підстави кримінальної відповідальності. Поняття складу злочину. Значення складу злочину. Елементи складу злочину. Об'єкт злочину. Об'єктивна сторона злочину. Суб'єкт злочину. Суб'єктивна сторона злочину. Ознаки складу злочину. Види складу злочину. Поняття кваліфікації злочинів. Поняття обставин, що виключають злочинність діяння. Ознаки обставин, що виключають злочинність діяння. Поняття необхідної оборони. Затримання особи, яка вчинила злочин. Поняття крайньої необхідності. Поняття ексцесу. Фізичний та психічний примус. Виконання наказу або розпорядження. Діяння, пов'язане з ризиком (виправданий ризик). Поняття стадії вчинення злочину. Закінчений злочин. Незакінчений злочин та його види. Поняття та ознаки співучасті у злочині. Види співучасників злочину. Форми співучасті. Поняття покарання. Ознаки покарання. Мета покарання. Система і види покарань. Процедура призначення покарання та звільнення від покарання та його відбування.

Тема 11. Основи трудового права України

Відносини, що підлягають регулюванню нормами трудового права. Види відносин. Предмет галузі трудового права. Визначення трудового права України як галузі права. Метод правового регулювання. Особливості методу трудового права. Відмінність трудових відносин від цивільно-правових. Характерні ознаки трудових відносин. Функції трудового права. Система галузі трудового права. Система трудового права. Загальна частина трудового права. Особлива частина трудового

права. Джерела трудового права. Суб'єкти трудового права. Громадяни як суб'єкти трудового права. Трудові колективи. Роботодавці. Державні органи. Профспілковий орган. Поняття колективного договору. Сторони колективного договору. Зміст колективного договору. Поняття трудового договору. Обов'язкові та факультативні умови трудового договору. Види трудових договорів. Строковий трудовий договір. Безстроковий трудовий договір. Договір, що укладений на термін виконання певної роботи. Переведення на іншу роботу. Поняття переміщення. Підстави припинення трудового договору. Припинення трудового договору з ініціативи працівника. Припинення трудового договору з ініціативи роботодавця. Розірвання трудового договору з дозволу профспілкового органу. Робочий час. Нормальна тривалість робочого часу. Скорочена тривалість робочого часу. Неповний робочий день. Визначення часу відпочинку. Види відпочинку. Оплата праці. Поняття заробітної плати. Види заробітної плати. Тарифна сітка. Тарифна ставка. Посадовий оклад. Дисципліна праці. Дисциплінарна відповідальність працівників. Зміст дисциплінарного проступку. Порядок накладення та зняття дисциплінарного стягнення на працівника. Індивідуальні трудові спори. Порядок розгляду індивідуальних трудових спорів.

Тема 12. Основи міжнародного права

Поняття та система норм міжнародного права. Класифікація норм за сферою дії, юридичною силою та способом прийняття. Система міжнародного права. Норми, субінститути, інститути, підгалузі та галузі як елементи системи міжнародного права. Загальна та регіональні системи міжнародного права. Джерела міжнародного права. Їх особливості та види. Статут Міжнародного Суду ООН про джерела міжнародного права. Міжнародні конвенції та контрактні договори. Конвенція про право міжнародних договорів. Міжнародний звичай як джерело міжнародного права. Передумови виникнення міжнародно-правового звичаю. Відмінність міжнародного звичаю від узвичаєння. Загальні принципи міжнародного права, визнані цивілізованими націями. Судові рішення та доктрина як джерела міжнародного права. Проблема розширення кола джерел міжнародного права. Резолюції міжнародних організацій та м'яке право як можливі джерела міжнародного права.

Співвідношення і взаємозв'язок предмета й методу міжнародного і внутрішньодержавного права. Фактори, що зумовлюють необхідність взаємодії внутрішнього і міжнародного права. Теорії взаємодії внутрішнього і міжнародного права. Моністична теорія примату національного права. Моністична теорія примату міжнародного права. Дуалістична

теорія. Інші теорії та підходи до взаємодії міжнародного і внутрішнього права. Реалізація теорій взаємодії у сучасному міжнародному праві. Поняття імплементації норм міжнародного права у національному праві. Способи взаємодії міжнародного і внутрішнього права. Трансформація (проста трансформація), рецепція, адаптація, відсилка. Вплив норм національного права на міжнародне право. Зворотна трансформація. Основні принципи взаємодії міжнародного та внутрішнього права, передбачені українським законодавством. Механізми взаємодії, закріплені Конституцією України, Законом України “Про міжнародні договори України” та іншими актами національного законодавства.

Поняття суб’єктів міжнародного права та їх особливості. Міжнародна правосуб’єктність. Елементи міжнародної правосуб’єктності. Класифікація суб’єктів міжнародного права. Первинні (суверенні), вторинні (несуверенні) та специфічні суб’єкти міжнародного права, їх основні ознаки. Проблеми виділення напівсуверенних суб’єктів міжнародного права (колонії, залежні території, держави під протекторатом). Характер правовідносин між напівсуверенними суб’єктами та державами-метрополіями (протекторами). Поняття нації (народу) як суб’єкта міжнародного права. Загальна характеристика держави як суб’єкта міжнародного права. Зміст державного суверенітету та випадки його обмеження міжнародним правом. Універсальна міжнародна правосуб’єктність держав. Поняття та зміст інституту міжнародно-правового визнання. Поняття правонаступництва у міжнародному праві. Момент правонаступництва. Принципи правонаступництва (*tabula rasa*, принцип континуїтету). правонаступництво України після розпаду СРСР. Міжнародні міжурядові організації як суб’єкти міжнародного права. Спеціальна правосуб’єктність міжнародних міжурядових організацій. Міжнародна правосуб’єктність державоподібних утворень.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН АУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ

№ пор.	Назва теми	Кількість годин				
		усього	лекцій	семінарських занять	самостійної роботи	індивідуальної роботи
Навчальний модуль 1						
1	Основи теорії права	8	2	2	2	2
2	Правопорушення та юридична відповідальність	12	2	4	4	2
3	Конституційно-правові основи державного ладу України	12	2	4	2	4
4	Судові та правоохоронні органи України	14	2	4	6	2
5	Правовий статус особи	10	2	4	2	2
Усього за навчальним модулем 1		56	10	18	16	12
Навчальний модуль 2						
6	Загальна характеристика цивільного права	8	2	2	2	2
7	Основи зобов'язального права України	8	2	2	2	2
8	Основи спадкового права України	8	2	2	2	2
9	Основи сімейного права України	8	2	2	2	2
10	Основи кримінального права України	8	2	2	2	2
11	Основи трудового права України	6	1	2	2	1
12	Основи міжнародного права	6	1	2	2	1
Усього за навчальним модулем 2		52	12	14	14	12
УСЬОГО		108	22	32	30	24

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

МОДУЛЬ 1

Тема 1. Основи теорії права

Методичні рекомендації

Вивчення курсу “Правознавство” починається з основ теорії права. Для цього слід уявити поняття права в рамках першого питання. Необхідно проаналізувати теорії походження права, місце і роль правового механізму регулювання суспільних відносин, характер взаємозв’язків таких соціальних явищ, як право і економіка, право і держава, право і мораль. Важливо дослідити ознаки права, які відрізняють право від інших соціальних інститутів.

Слід засвоїти визначення норми права, зазначити місце, яке посідає норма права в системі соціальних норм, як регулятора суспільних відносин. Необхідно розкрити притаманні нормі права ознаки: державно-владна природа, загальний характер, зобов’язуючий характер, формальна визначеність, внутрішня структура. Далі слід засвоїти структуру норми права: гіпотезу, диспозицію, санкцію та дати їх визначення. Доцільно буде навести класифікацію норм права за різними ознаками та вказати на сферу їх дії у часі, просторі та за колом осіб.

Вивчення цієї теми передбачає аналіз джерел права. Потрібно детально розглянути п’ять основних видів джерел права, а саме: правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий акт, правова доктрина та нормативно-правовий договір. Варто визначити їх значення для науки теорії права та дослідити, в яких правових системах домінують ті чи інші джерела права. Необхідно зупинитись на більш детальному розгляді нормативно-правових актів (закону та підзаконного нормативного акта), оскільки саме вони використовуються в Україні як джерела права.

У рамках даної теми необхідним є визначення правовідносин, оскільки це дає змогу зрозуміти, які саме суспільні відносини підпадають під визначення правових. У цьому питанні потрібно розкрити ознаки та структуру правовідносин, тобто дати характеристику таких складових елементів: об’єкта, суб’єкта та змісту правових відносин. У межах цього питання необхідно надати визначення поняття “правосуб’єктність”. Потрібно вказати на визначення та види підстав

виникнення, зміни та припинення правовідносин, дати узагальнюючу характеристику юридичних фактів та навести їх класифікацію.

Потрібно звернути увагу на усвідомлення сутності понять “система права” та “правова система”. Необхідно в'яснити, яке з цих понять є більш ширшим за своїм змістовним навантаженням. Потрібно вказати, з яких елементів складається система права (галузь, підгалузь, інститут). Необхідно пояснити, що є предметом правового регулювання та методом такого регулювання, який є основним критерієм розмежування права на галузі. Відповідь на п'яте питання вимагає висвітлення поняття та характеристики основних правових систем світу. Слід вказати, до якої правової системи належить Україна.

Контрольні питання

1. Як ви розумієте поняття і призначення соціальних норм?
2. Які ви знаєте підходи до визначення права?
3. Охарактеризуйте спільні та відмінні риси норм права та інших соціальних норм.
4. Що собою являє право в суб'єктивному та об'єктивному значеннях?
5. Назвіть загально-соціальні та спеціально юридичні функції права.
6. Яке значення мають принципи права у правовому житті?
7. Дайте класифікацію норм права.
8. Що означає дія нормативно-правового акта в часі, у просторі та за колом осіб?
9. Наведіть приклади норм права та проаналізуйте їх за структурою. Виділіть гіпотезу, диспозицію та санкції.
10. Що таке джерела права? Охарактеризуйте їх.
11. Чи використовується судовий прецедент як джерело права в Україні?
12. Які державні органи України користуються правовою доктриною? Яке це має значення?
13. За яким критерієм право поділяється на приватне та публічне?
14. Розкрийте зміст таких понять: “правова система”, “система права”, “система законодавства”.
15. Які і способи систематизації законодавства вам відомі?
16. Дайте характеристику основних галузей права України.
17. Що таке юридичний факт і яке значення він має для виникнення, припинення та зміни правовідносин?
18. За яким критеріями можна класифікувати правовідносини? Назвіть їх.
19. Чи завжди правоздатна особа є дієздатною?
20. Від чого залежить обсяг дієздатності суб'єкта правовідносин?
21. Як і коли наділяється правосуб'єктністю юридична особа?
22. Якими способами відбувається припинення правосуб'єктності юридичної особи?

Теми рефератів

1. Сутність та призначення права.
2. Основні правові системи сучасності.
3. Нормативно-правовий акт – основне джерело права в Україні.
4. Визнання особи безвісти відсутньою та оголошення її померлою.
5. Джерела приватного права.
6. Диференціація дієздатності фізичної особи.
7. Загальні положення про фізичну особу. Правоздатність фізичних осіб.
8. Ім'я фізичної особи. Місце проживання фізичної особи.
9. Класифікація юридичних осіб.
10. Опіка та піклування.
11. Поняття і ознаки юридичної особи.
12. Сутність юридичної особи та установчі документи юридичної особи.
13. Цивільна правосуб'єктність юридичної особи.

Термінологічний словник

Галузь права – це відокремлена сукупність правових норм, що регулюють якісно однорідні суспільні відносини.

Гіпотеза – структурний елемент норми права, що описує конкретні обставини (умови), за наявності або відсутності яких реалізується дана норма.

Деліктоздатність – це здатність особи нести відповідальність за вчинене ним правопорушення.

Диспозиція – структурний елемент норми права, в якому безпосередньо закріплюється те чи інше правило поведінки, тобто конкретні права та обов'язки суб'єктів правовідносин.

Дієздатність – це визначена нормами права здатність суб'єкта своїми діями набувати суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Інститут права – це відокремлена група правових норм, що регулюють суспільні відносини конкретного виду.

Норма права – це загальнообов'язкове формально-визначене правило поведінки, що встановлюється (санкціонується) і забезпечується державою та спрямовується на регулювання певного виду суспільних відносин.

Нормативно-правовий акт – це офіційний письмовий документ, що містить норми права і видається компетентним правотворчим органом із дотриманням встановленої процедури.

Нормативно-правовий договір – це письмовий договір між правотворчими суб'єктами, в якому закріплюються загальнообов'язкові норми права.

Об'єкт правовідносин – ті соціальні блага та цінності, на які спрямовуються суб'єктивні права та обов'язки учасників правовідносин.

Право в об'єктивному значенні – це система спрямованих на врегулювання суспільних відносин загальнообов'язкових формально-визначених юридичних норм, що встановлюються (санкціонуються) державою та забезпечуються засобами державного впливу.

Право у суб'єктивному значенні – це міра юридично можливої поведінки особи, спрямованої на забезпечення її власних інтересів і потреб.

Правова доктрина – це сукупність ідей, наукових поглядів та концепцій про існуюче та необхідне для певного суспільства право.

Правовий звичай – це сформоване внаслідок багатократного повторення однакових дій правило поведінки, що санкціонується і забезпечується державою.

Правовий прецедент – це рішення судового або адміністративного органу в конкретній справі, яке стає обов'язковим для вирішення інших подібних справ.

Правовідносини – це урегульовані правом суспільні відносини, учасники яких наділяються суб'єктивними правами та юридичними обов'язками.

Правоздатність – це визначена нормами права здатність суб'єкта мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Правосуб'єктність – це передбачена нормами права здатність суб'єкта бути учасником правовідносин.

Принципи права – це основоположні ідеї, що характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві.

Санкція – структурний елемент норми права, що передбачає наслідки порушення правової норми, визначає вид та міру відповідальності для суб'єкта, що вчинив правопорушення.

Система законодавства – це сукупність нормативно-правових актів, прийнятих компетентними правотворчими органами державної влади.

Система права – це внутрішня структура права, що відображає єдність і диференціацію взаємопов'язаних між собою правових норм, інститутів та галузей.

Соціальні норми – це стійкі форми суспільних зв'язків, що виражають загальні правила поведінки людей, їх груп, спільнот та інших соціальних інститутів та забезпечують стабільність існування і розвитку суспільства.

Структура норми права – це внутрішній зміст правової норми, що виражається у наявності логічно пов'язаних між собою елементів.

Суб'єкт правовідносин – це індивід чи організація, які на підставі правових норм наділяються суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, тобто можуть бути учасниками правовідносин.

Суб'єктивне право – це забезпечена державою міра можливої поведінки правонаділеної особи.

Форма (джерело) права – це способи зовнішнього вираження і закріплення правових норм.

Функції права – це основні напрями впливу права на суспільні відносини, що забезпечують їх стабільність і упорядкованість.

Юридичний обов'язок – це забезпечена державою міра можливої поведінки зобов'язаної особи.

Юридичні факти – це конкретні життєві обставини, із настанням яких норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин.

Тестові завдання для перевірки знань

1. Які елементи правової норми названі правильно:
 - а) заохочення;
 - б) санкція;
 - в) презумпція;
 - г) прецедент;
 - г) диспозиція.
2. Які відносини регулюються Цивільним кодексом?
 - а) особисті немайнові;
 - б) сімейні;
 - в) майнові;
 - г) трудові.
3. Знайдіть правильно названий обов'язковий структурний елемент правовідносин:
 - а) суб'єкти (учасники);
 - б) правові норми;
 - в) джерела;

- г) особа, яка підлягає відповідальності;
г) суб'єктивна сторона.
4. Яка з наведених нижче галузей права регулює суспільні відносини у сфері державного управління?
а) державне (конституційне) право;
б) податкове право;
в) адміністративне право;
г) цивільне право;
г) кримінальне право.
5. Визначте, яка ознака є обов'язковою для норм права:
а) схвалення більшістю населення держави;
б) формальна визначеність;
в) прийняття загальнонародним референдумом;
г) кримінальна відповідальність за порушення.
6. Визначте, який акт є індивідуальним правовим актом:
а) рішення Мукачівської міської ради про виділення земельної ділянки для спорудження житлового будинку;
б) Сімейний кодекс України;
в) Указ Президента України "Про встановлення Дня благодійництва в Україні";
г) рішення Одеської міської ради "Про порядок надання земельних ділянок у користування".
7. Визначте, в якому варіанті відповіді правильно вказано час, з якого фізична особа набуває повної цивільної дієздатності:
а) з моменту народження;
б) з часу реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття;
в) з моменту досягнення особою шістнадцяти років;
г) з моменту отримання особою повної загальної середньої освіти.
8. Визначте, яка ознака не є обов'язковою для норм права:
а) кримінальна відповідальність за порушення;
б) схвалення більшістю населення держави;
в) формальна визначеність;
г) прийняття загальнонародним референдумом.
9. Які з наведених елементів входять до системи права?
а) держава;
б) норма права;
в) інститут права;
г) правова система;
г) закон.

10. Розташуйте подані документи в порядку зростання юридичної сили:
- а) укази Президента України;
 - б) Постанова Верховної Ради України;
 - в) постанова Кабінету Міністрів України;
 - г) рішення облдержадміністрації.

Література: 1, 25-27, 29, 30-33, 41-46, 51, 53, 66, 105.

Тема 2. Правопорушення та юридична відповідальність

Методичні рекомендації

Вивчення даної теми необхідно почати з розкрити поняття правової поведінки та елементів, що входять до її складу. Це стосується правомірної поведінки та протиправної. Важливо вказати на особливості правомірної поведінки з огляду на її характерні риси (об'єктивну можливість та необхідність; бажаність і допустимість; відповідність інтересам громадянського суспільства; гарантованість і охорона державою; відповідність поведінки нормам права).

Надалі слід показати, за якими саме критеріями правопорушення є антиподом правомірної поведінки; у чому саме відображені його соціальні і юридичні особливості, властивості і ознаки: карність, соціальна шкідливість, протиправність, винність тощо. Слід розкрити їх зміст. Важливо також назвати основні причини правопорушень, серед яких розглядають як явища біологічні, що успадковуються генетично, так і явища соціальні (організаційні, юридичні, соціокультурні, моральні, економічні тощо). Відповідаючи на питання про види правопорушень, слід чітко вказувати класифікаційні підстави, розрізняти їх за ступенем суспільної небезпеки, за галузями права тощо.

Дослідження теми щодо неправомірної поведінки орієнтує на розкриття складу правопорушення як необхідної сукупності елементів, тобто юридичної конструкції, до складу якої увійшли зазначені законодавством елементи. Їх необхідно описати детально і проаналізувати, як саме, в яких формах ці елементи зафіксовані у будь-якому нормативно-правовому акті. Доцільно детальніше також розглянути і види об'єктів правопорушень як гарантованих державою благ (право власності, право на життя тощо). Загальні ж властивості суб'єкта слід показати з урахуванням вимог закону (осудність, вік, особливості спеціальних суб'єктів тощо) та їх значення для вирішення питання стосовно деліктоздатності особи. Розкриваючи об'єктивну сторону правопорушення, слід показати форми зовнішнього прояву вчинку, роль зв'язку між ним та його соціально-шкідливими наслідками, дати

відповідь на запитання: чи завжди мають значення для кваліфікації діяння суб'єкта наслідки (правопорушення з формальним складом)? Суб'єктивна сторона правопорушення потребує її розкриття з точки зору аналізу психічних властивостей суб'єкта правопорушення, тобто його ставлення як до власного вчинку, так і до соціально-шкідливих наслідків цього (тобто розповісти про форми вини).

Актуальним на сьогоднішній день є аналіз поняття юридичної відповідальності як інституту, який застосовується у зв'язку з вчиненням правопорушення та передбачає застосування міри державного примусу. Тут доцільно навести ознаки юридичної відповідальності, які відрізняють її від інших правових заходів впливу, розкрити суть відповідальності через її функції, тобто основні напрямки юридичного впливу як на правопорушника, так і на інших осіб з метою захисту правопорядку.

Завершення вивчення цієї теми передбачає звернення уваги на загальні засади та керівні ідеї юридичної відповідальності, а саме її принципи. У межах цього питання слід висвітлити такі принципи, як принцип законності, незворотності настання, доцільності, індивідуалізації покарання, відповідальності за вину, неприпустимості подвоєння відповідальності, справедливості та інші. Важливо акцентувати увагу на проблемі реалізації зазначених принципів у сучасних умовах та особливостях їх застосування щодо різних видів юридичної відповідальності.

Контрольні питання

1. Що мають на увазі під правовою поведінкою та з яких видів поведінки вона складається?
2. Які ознаки правової поведінки вам відомі?
3. Що являє собою маргінальна поведінка? У чому її значення?
4. У чому проявляється зловживання правом як вид протиправної поведінки? Наведіть приклади такого виду поведінки.
5. Поясніть, які із видів правомірної поведінки є найбільш корисними.
6. Як ви вважаєте, чому з усіх видів неправомірної поведінки лише правопорушення тягне настання юридичної відповідальності?
7. За якими критеріями розрізняються між собою злочини та проступки?
8. Поясніть, яким чином співвідносяться принципи невідворотності юридичної відповідальності та її індивідуалізації.
9. Охарактеризуйте винуватість як ключову ознаку правопорушення. Чи можна визнати діяння особи протиправним, коли вона його вчинила без вини?

10. На які види поділяються правопорушення залежно від суспільної шкідливості?
11. Які види проступків вам відомі?
12. У чому полягають соціальні причини вчинення правопорушень?
13. Які види наукових теорій причин вчинення правопорушень ви знаєте?
14. Які заходи має проводити держава для підвищення правової культури та освіти громадян?
15. Які методи протидії та перешкоджання вчиненню правопорушень ви знаєте?
16. Які шляхи подолання злочинності в державі існують?
17. Як оптимізувати роботу щодо правової пропаганди в державі?
18. Які складові елементи входять до структури правопорушення (склад правопорушення)?
19. Які види складу правопорушення ви знаєте залежно від юридичної конструкції об'єктивної сторони правопорушення?
20. Чи може юридична особа бути суб'єктом правопорушення?
21. Коли держава і в особі кого може виступати як суб'єкт правопорушення?
22. З чого складається суб'єктивна сторона складу правопорушення? Охарактеризуйте.
23. У чому полягає мета юридичної відповідальності?
24. Які принципи юридичної відповідальності ви знаєте?
25. Що означає презумпція невинуватості? В яких видах судочинства вона використовується?
26. Які види юридичної відповідальності ви знаєте залежно від виду правопорушення?
27. Що є підставою юридичної відповідальності?
28. Які види підстав юридичної відповідальності вам відомі?

Теми рефератів

1. Правомірна поведінка: необхідність сучасного життя.
2. Відмежування злочинів від адміністративних проступків.
3. Основні причини вчинення правопорушень та способи їх попередження.
4. Принцип неприпустимості подвоєння відповідальності за законодавством України.
5. Правова культура та правова освіта громадян України: стан та перспективи розвитку.
6. Латентність злочинності: причини, що зумовлюють це явище.
7. Суб'єкт правопорушення: види, ознаки, особливості.
8. Презумпція невинуватості – гарантія прав підозрюваних.
9. Види юридичної відповідальності: нові погляди на їх класифікацію.

Термінологічний словник

Вина – внутрішнє психічне ставлення особи до вчиненого нею правопорушення. Вина може виражатися у формі умислу і необережності.

Злочин – це передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

Мета – той результат, якого бажав досягти правопорушник при вчиненні правопорушення. Так, метою крадіжки є заволодіння майном, метою вбивства – позбавлення життя іншої особи та ін.

Мотив – спонукальні причини, що підштовхнули правопорушника до вчинення правопорушення.

Об'єкт правопорушення – це охоронювані правом суспільні відносини, яким внаслідок правопорушення заподіюється шкода.

Об'єктивна сторона правопорушення – це зовнішнє вираження правопорушення. Об'єктивна сторона складається з протиправного діяння (дії чи бездіяльності), шкідливих наслідків діяння та причинно-наслідкових зв'язків між ними. Іноді до об'єктивної сторони правопорушення також включаються спосіб, час та місце вчинення правопорушення.

Правова поведінка – це урегульована нормами права поведінка суб'єктів правовідносини, яка тягне за собою настання певних юридичних наслідків.

Правомірна поведінка – це соціально корисна усвідомлена поведінка людей та організацій, що відповідає правовим нормам та гарантується державою.

Правопорушення – це суспільно шкідливе винне діяння (дія чи бездіяльність) дієздатного суб'єкта, що порушує вимоги правових норм.

Причини вчинення правопорушень – це внутрішні й зовнішні фактори, що спонукають особу до здійснення правопорушення.

Склад правопорушення – це сукупність суб'єктивних та об'єктивних ознак вчиненого діяння, які дозволяють кваліфікувати його як правопорушення.

Суб'єктивна сторона правопорушення виражає внутрішнє емоційно-вольове ставлення особи до вчиненого нею правопорушення.

Суб'єктом правопорушення є фізична особа чи організація, яка вчинила протиправне діяння і яка за законом може нести за його вчинення юридичну відповідальність.

Юридична відповідальність – це особливий вид правовідносин, що полягає у застосуванні до правопорушника у встановленому процесуальному порядку передбачених санкцією юридичної норми засобів державного примусу, виражених у формі позбавлень особистого, організаційного або майнового характеру.

Тестові завдання для перевірки знань

1. Визначте, в якому випадку існує правопорушення:
 - а) громадянин А., захищаючись від збройного нападу, завдав тяжких тілесних ушкоджень одному з нападників;
 - б) громадянин Б. відмовився брати участь у голосуванні під час виборів Президента України;
 - в) громадянин В. був учасником мітингу протесту проти прийняття нового закону Верховною Радою України;
 - г) громадянин Г. відмовився сплатити податок, посилаючись на фінансові труднощі.
2. Вкажіть форми вини:
 - а) погроза;
 - б) намір;
 - в) каяття;
 - г) умисел;
 - г) самовпевненість;
 - д) халатність;
 - е) необережність;
 - є) недбалість.
3. Суб'єктом правопорушення може бути:
 - а) громадянин;
 - б) юридична особа;
 - в) фізична особа;
 - г) держава;
 - г) територіальна громада;
 - д) іноземний громадянин.
4. Що є підставою для настання юридичної відповідальності?
 - а) правопорушення;
 - б) склад правопорушення;
 - в) вина правопорушника;
 - г) сукупність доказів проти правопорушника;
 - г) судове рішення.

5. Правова поведінка містить у собі:
- а) протиправну поведінку;
 - б) правомірну поведінку;
 - в) соціально корисну поведінку;
 - г) об'єктивно необхідну поведінку;
 - г) правове виховання.
6. Суб'єктивна сторона правопорушення містить у собі:
- а) мотив, вину;
 - б) мету, вину;
 - в) суб'єкт, мотив, результат;
 - г) мотив, мету, вину;
 - г) мотив, мету, результат.
7. Принцип презумпції вини застосовується при накладенні:
- а) кримінальної відповідальності;
 - б) цивільної відповідальності;
 - в) адміністративної відповідальності;
 - г) конституційної відповідальності;
 - г) усі відповіді правильні.
8. Функціями юридичної відповідальності є:
- а) каральна;
 - б) регулятивна;
 - в) охоронна;
 - г) статистична;
 - г) правова.
9. Підставами для притягнення до юридичної відповідальності є:
- а) фактична, нормативна, процесуальна;
 - б) правова, процедурна, фактична;
 - в) юридична, фактична, ідеологічна;
 - г) фактична, процесуальна, злочинна.
10. Юридична відповідальність є видом:
- а) правової відповідальності;
 - б) соціальної відповідальності;
 - в) позитивної відповідальності;
 - г) ретроспективної відповідальності;
 - г) нормативної відповідальності.

Література: 1, 6, 8; 26, 33, 37, 40, 42, 45, 51, 62, 67, 69, 70, 72, 73, 76, 85, 90, 91-97, 100, 106.

Тема 3. Конституційно-правові основи державного ладу України

Методичні рекомендації

Дослідження даної теми потребує визначення конституційного права як галузі національного права з його особливими рисами. Необхідно вказати на основний предмет правового регулювання – суспільні відносини, які виникають і діють у процесі здійснення влади народом України, а саме: відносини, які становлять засади народовладдя, суверенітету народу; відносини, які опосередковують будову держави як організації влади народу і для народу; відносини, які опосередковують основоположні засади функціонування держави; відносини, що визначають характер зв'язків між державою та конкретною особою та інші. У цьому питанні необхідно зазначити, за допомогою яких методів здійснюється регулювання вказаних вище суспільних відносин, тобто предмета конституційного права (метод дозволу, метод зобов'язань, метод заборон тощо).

Надалі варто зазначити, що в сучасній науці конституційного права України виділяють дві основні сфери джерел конституційного права: природне та позитивне право, доцільно було б вказати які причини спонукали включити норми природного права до сучасних конституцій світу, зокрема України. Надалі необхідно привести коротку характеристику таких джерел, як Конституція України 1996 р.; конституційних та органічних законів України, що прийняті Верховною Радою України на виконання положень Конституції України; нормативних актів Кабінету Міністрів України, Президента України, Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування, якщо вони стосуються регулювання відносин у сфері конституційного права; міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; рішення Конституційного Суду України, в яких встановлюється конституційність законів та інших правових актів.

Необхідно дати визначення конституції, вказати на її властивості: легітимність; підсумковий характер приписів; перспективність; реальність; верховенство; стабільність; пряма дія норм; фундамент системи права. Доцільно надати класифікацію конституцій за різними підставами, а саме: за формою (писані, неписані); за терміном дії (постійні та тимчасові); за способом прийняття (даровані та народні); за порядком зміни, внесення поправок та доповнень (жорсткі та гнучкі). Необхідно показати, що сутність Конституції виявляється в її функціях, обумовлених роллю в регулюванні суспільних відносин. Назвати політичну, економічну, соціальну, культурну й ідеологічну функції конституції, розкрити роль кожної з названих функцій в житті суспільства.

Необхідним видається при вивченні даної теми дослідження новітнього конституційного процесу в Україні. Важливо дослідити Декларацію про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, де утверджувалось здійснення українським народом його невід'ємного права на самовизначення та проголошувались нові принципи організації публічної влади та правового статусу людини і громадянина, яка поклала початок конституційного процесу в Україні. Потрібно проаналізувати три етапи конституційного процесу, які виділяють в науці конституційного права України: 1) від 16 липня 1990 року до 26 жовтня 1993 року (на цьому етапі розпочинається робота з підготовки проекту нової Конституції України); 2) з 10 листопада 1994 до 8 червня 1995 року (відновлення конституційного процесу, укладення Конституційного договору між Президентом України та Верховною Радою України про організацію державної влади та місцевого самоврядування на період до прийняття нової Конституції України); 3) з 8 червня 1995 до 28 червня 1996 року (з моменту підписання Конституційного договору до прийняття Конституції України).

У сучасних умовах розбудови демократичної держави важливим видається визначення народовладдя як приналежність народові країни всієї державної влади та здійснення її в інтересах усього суспільства і кожної людини. Потрібно розкрити та зіставити поняття безпосереднього і представницького народовладдя. Варто з'ясувати і порівняти точки зору різних авторів на поняття народовладдя і демократії, звернути увагу на виникнення і розвиток різних форм народовладдя народу України.

Розкрийте зміст поняття “вибори” як однієї з форм прямого народовладдя, використаної для формування органів державної влади і місцевого самоврядування шляхом голосування. Оцініть вибори як інструмент реалізації народного суверенітету і легітимізму влади, вкажіть на соціальне призначення виборів. Потрібно дати визначення виборчого права в об'єктивному значенні та навести його характерні особливості, також доцільно дати перелік джерел інституту виборчого права в об'єктивному сенсі. Суб'єктивне виборче право потребує особливої уваги. Потрібно визначити, що воно являє собою, які існують види (активне і пасивне виборче право), особливості зазначених прав тощо.

Вибори можна вважати реальним волевиявленням народу, формою прямого народовладдя лише в тому разі, коли дотримуються певних засад, на основі яких здійснюються вибори, тобто принципів виборчого права. Відповідь на третє питання передбачає характеристику таких принципів: вільних виборів; рівного виборчого права; прямого виборчого права; принципу таємного голосування.

Зверніть увагу на те, які виборчі системи відомі конституційному праву і які з них застосовуються в Україні, визначте особливості кожної з них. Необхідно визначити, які системи виборів використовуються в Україні для формування різних органів державної влади. Варто звернути увагу на змішану виборчу систему і вказати на її переваги та недоліки перед двома іншими (мажоритарною і пропорційною). Опишіть стадії виборчого процесу і затвердження результатів виборів.

Вивчення останнього питання розпочніть з визначення поняття референдуму як однієї з форм безпосереднього народовладдя. Визначення ролі референдумів у регулюванні суспільних відносин з огляду на їх соціальні функції. Охарактеризуйте види референдумів за такими критеріями: за територією проведення; за правовою силою рішень; за підставами проведення; за предметом; за часом проведення; за суб'єктами ініціювання. З яких питань Конституція України передбачає обов'язкове проведення Всеукраїнського референдуму? Проаналізуйте стадії референтного процесу і принципи його проведення відповідно до Закону "Про Всеукраїнський і місцевий референдуми" від 3 липня 1991 р.

Контрольні питання

1. Яке значення норми Конституції України мають для інших галузей права?
2. Що означає теза про те, що норми Конституції України є нормами прямої дії?
3. Яка роль у конституційному процесі України належить Конституційному договору 1995 р.?
4. З якою метою до Конституції України включені Перехідні положення?
5. Який зміст та форми безпосередньої демократії в Україні ви знаєте?
6. Поясніть відмінність між поняттями "об'єктивне виборче право" та "суб'єктивне виборче право".
7. Які соціальні функції виборів вам відомі?
8. Назвіть основні принципи виборчого права України.
9. Як ви вважаєте, яка виборча система (мажоритарна, пропорційна чи змішана) є оптимальною для формування представницьких органів влади України?
10. Які види референдумів можуть проводитись згідно із законодавством України?
11. Чи є різниця між поняттями "держава" та "країна"?
12. Що містить у собі поняття "суверенітет" і які види суверенітету ви знаєте?

13. Які форми держави вам відомі?
14. Чим можна пояснити значне поширення республіканської форми правління порівняно з монархічною?
15. Чи можна досягнути стану правової держави? Які ознаки правової держави вам відомі?
16. З чого складається механізм держави і навіщо він потрібен?
17. У чому полягає різниця між виборами та референдумом?
18. Що собою являє “формула референдуму”?
19. Які органи державної влади є представницькими?
20. З якого віку в Україні громадяни наділяються активним виборчим правом?
21. Які виборчі цензи встановлені в Україні для реалізації пасивного виборчого права?
22. Які основні конституційні принципи державного ладу закріплені в Конституції України?

Теми рефератів

1. Основи конституційного ладу України.
2. Особливості предмета конституційного права України.
3. Механізм внесення змін і доповнень до Конституції України.
4. Безпосереднє народовладдя в Україні.
5. Особливості мажоритарної виборчої системи.
6. Порядок проведення референдумів в Україні.
7. Становлення українського парламентаризму.
8. Правові наслідки введення двопалатного парламенту в Україні.
9. Інститут депутатської недоторканності.
10. Роль Президента України як гаранта державного суверенітету.
11. Процедура імпічменту Президента.
12. Сутність виконавчої влади держави.
13. Повноваження Прем'єр-міністра України.
14. Конституційно-правова основа діяльності Уряду.

Термінологічний словник

Вибори – це спосіб формування органу державної влади, органу місцевого самоврядування або наділення повноваженнями їх посадової особи шляхом голосування уповноважених на те осіб і визначення результатів такого голосування встановленою більшістю голосів цих осіб за умови, що на здобуття кожного мандата мають право балотуватися два і більше кандидатів.

Виборча система у вузькому значенні – це певний спосіб розподілу депутатських мандатів між кандидатами залежно від результатів голосування виборців або інших уповноважених осіб.

Держава – це політико-територіальна організація суспільства, яка за допомогою державного механізму здійснює у правових формах суверенну публічну владу.

Державний (політичний) режим характеризує сукупність методів, прийомів і засобів, за допомогою яких здійснюється державна влада.

Державний лад – це закріплені нормами конституційного права засади устрою суспільства і держави, що відображають характер політичних відносин та організацію державної влади, внутрішню структуру органів державної влади та місцевого самоврядування, статус особи, а також основні риси соціальних і економічних відносин.

Державний механізм – це цілісна ієрархічна система державних органів та їх посадових осіб, що практично здійснюють державну владу та забезпечують виконання завдань і функцій держави.

Державний орган – це ланка механізму держави, що бере участь у реалізації завдань та функцій держави і наділяється для цього державно-владними повноваженнями.

Конституційне право – це сукупність правових інститутів і норм, що закріплюють засади державного ладу та територіальний устрій, визначають правовий статус особи та регулюють суспільні відносини, пов'язані з організацією та діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування.

Конституція – це Основний Закон держави, що приймається в особливому порядку, має найвищу юридичну силу та регулює найважливіші суспільні відносини, що визначають принципи організації публічної влади, закріплюючи при цьому засади конституційного ладу, гарантії прав і свобод людини та громадянина, систему, порядок організації та компетенцію органів державної влади, територіальний устрій держави, державні символи.

Метод правового регулювання – це сукупність прийомів та способів, за допомогою яких здійснюється регулювання тих чи інших суспільних відносин.

Монархія – це форма правління, при якій державна влада повністю чи частково знаходиться в руках однієї особи (монарха) і передається у спадок між членами правлячої династії.

Об'єктивне виборче право – це інститут конституційного права, що складається з правових норм, за допомогою яких регулюються суспільні відносини, пов'язані з виборами органів державної влади і місцевого самоврядування.

Предмет галузі права – це ті групи суспільних відносин, на врегулювання яких спрямовуються норми цієї галузі права.

Республіка – це форма правління, при якій державна влада делегується колегіальному чи одноособовому органу, що обирається народом на визначений строк.

Референдум – це спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів України, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення.

Суб'єктивне виборче право – це закріплене Конституцією і гарантоване державою право громадянина вільно обирати та бути обраним до виборних органів державної влади і місцевого самоврядування.

Форма держави – це зовнішній спосіб організації державної влади.

Форма правління виражає характер утворення та організації вищих органів державної влади, їх відносини між собою та з населенням.

Форма територіального (державного) устрою характеризує державу з точки зору її територіального поділу та відповідної організації органів державної влади, а також визначає зміст відносин між державою та її адміністративно-територіальними одиницями.

Функції держави – це основні напрями її діяльності, що виражають сутність і соціальне призначення держави і мають на меті регулювання існуючих суспільних відносин.

Юридичні властивості конституції – це її специфічні риси, що відрізняють конституцію від інших нормативно-правових актів, характеризують її сутність та зміст.

Тестові завдання для перевірки знань

1. Україна є:

- а) правовою державою;
- б) соціальною державою;
- в) федеральною державою;
- г) республіканською державою;
- г) демократичною державою;
- д) ліберальною державою.

2. До ознак держави не належать:
 - а) суверенітет;
 - б) наявність податкової системи;
 - в) наявність власної грошової одиниці;
 - г) наявність власної національності;
 - г) наявність власного апарату примусу.
3. Механізм держави необхідний для:
 - а) забезпечення інтересів апарату держави;
 - б) виконання функцій держави;
 - в) виконання судочинства;
 - г) реалізації програм інтеграції;
4. Форма держави містить у собі:
 - а) форму правління;
 - б) форму територіального устрою;
 - в) форму державних кордонів;
 - г) форму режиму;
 - г) форму державного механізму.
5. Україна за формою правління є:
 - а) президентською республікою;
 - б) парламентською республікою;
 - в) парламентсько-президентською республікою;
 - г) президентсько-парламентською республікою;
 - г) монархічною республікою.
6. Активне виборче право належить громадянам України з:
 - а) з 16 років;
 - б) з 18 років;
 - в) з 21 року;
 - г) з набуття повної цивільної дієздатності;
 - г) з моменту отримання паспорта.
7. На референдум в Україні не можуть виноситись питання:
 - а) оподаткування;
 - б) амністії;
 - в) помилування;
 - г) заробітної плати;
 - г) звільнення з посади.
8. Норми Конституції України є нормами:
 - а) імперативними;
 - б) диспозитивними;
 - в) прямої дії;

- г) ультимативними;
- г) зворотної дії.

9. Мажоритарна виборча система може бути:

- а) відносної більшості;
- б) конструктивної більшості;
- в) абсолютної більшості;
- г) кваліфікованої більшості;
- г) мінімальної більшості.

10. За порядком внесення змін Конституція України є:

- а) октройованою;
- б) гнучкою;
- в) постійною;
- г) жорсткою;
- г) матеріальною.

Література: 1, 13-16, 19, 20, 23, 39, 42-44, 51, 52, 55, 56, 60-62, 65, 69, 84, 86, 91-93, 101, 103, 104.

Тема 4. Судові та правоохоронні органи

Методичні рекомендації

Вивчення даної теми починайте з розгляду ст. 55 Конституції України, де зазначається, що права і свободи людини та громадянина захищаються судом. Також необхідно звернути увагу на положення ст. 124 Конституції України про те, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Правосуддя – це вид державної діяльності з вирішення соціальних конфліктів шляхом розгляду судами цивільних, карних, господарських та інших справ у встановленій законом процесуальній формі. Варто показати функції судових органів, що виражаються в захисті від зазіхань на конституційний лад України, соціально-економічні, політичні та особисті права і свободи громадян та юридичних осіб. Вкажіть основні ознаки правосуддя (самостійність судової влади; винятковість судової влади; підзаконність судової влади; загальнообов'язковість судових рішень; повнота судової влади тощо). Детальніше розгляньте завдання правосуддя, на вирішення яких питань воно спрямоване. Зверніть увагу на конституційну постанову про те, що правосуддя в Україні здійснюється лише судами, а привласнення ким-небудь судових повноважень не допускається.

Правосуддя базується на основних принципах, які закріплені в ст. 129 Конституції України, що встановлює основні принципи судочинства: законність, рівність учасників процесу перед законом і судом,

забезпечення доведеності вини, змагальність сторін, підтримання державного обвинувачення прокурором, право обвинуваченого на захист, гласність, забезпечення апеляційного та касаційного оскаржень рішення суду, обов'язковість рішень суду та ін. Кожний із принципів варто проаналізувати відповідно до конкретних видів судочинства.

Розгляд теми вимагає дослідження Закону України “Про судоустрій України” від 7 лютого 2002 р. Розкрийте систему судів загальної юрисдикції, вкажіть, за якими принципами будуються суди загальної юрисдикції. Визначте поетапно повноваження районних (міських) судів щодо розгляду цивільних, карних, господарських та інших справ з підсудності; повноваження Верховного Суду Автономної Республіки Крим, обласних, Київського і Севастопольського міських судів як судів першої інстанції, апеляційної та касаційної інстанцій; повноваження Верховного Суду України як суду першої, апеляційної та касаційної інстанцій, його керівні роз'яснення з питань застосування законодавства при розгляді справ. Охарактеризуйте підсудність господарських, військових судів України. Вкажіть, які фактори забезпечують єдність системи судів загальної юрисдикції.

Для встановлення правового статусу судді необхідно проаналізувати Закон України “Про статус суддів” від 15 грудня 1992 р. Вкажіть, які вимоги ставляться до кандидата на посаду судді. Зазначте права та обов'язки суддів, які існують правові гарантії незалежності судді відповідно до Закону. В яких випадках суддя може бути звільнений від виконання своїх обов'язків?

Необхідно показати місце Конституційного Суду України як єдиного органа конституційної юрисдикції в Україні. Використовуйте положення Конституції України та Закону України “Про Конституційний Суд України” від 16 жовтня 1996 р. Слід зазначити підвищений рівень вимог до кандидатів у судді Конституційного Суду. Зверніть увагу на порядок формування Конституційного Суду України трьома гілками державної влади, рівну кількість суддів від кожної влади. Дайте аналіз функцій і повноважень Конституційного Суду України, порядок розгляду справ згідно з конституційними поданнями, зверненнями та прийняттям рішень.

Визначте, які державні органи належать до правоохоронних і які завдання покладені на них. Перше питання присвячене одному з державних органів, на який покладено здійснення нагляду за додержанням та правильним застосуванням законів в Україні – прокуратурі. Для визначення основних завдань та функцій прокуратури необхідно проаналізувати Конституцію України (ст. 121-123) та Закон України “Про прокуратуру” від 05.11.91 (ст. 4, 5), де саме визначаються ці

положення. Вкажіть на те, що на прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені законами України. У першому питанні також потрібно дослідити основні принципи організації діяльності, якими керується прокуратура, а саме: централізації, незалежності, захисту прав громадян на основі їх рівності перед законом, публічності, гласності, позапартійності, єдності, законності, поєднання єдиначальності в організації роботи органів прокуратури з колегіальністю під час прийняття найбільш важливих рішень та інші.

Прокуратура України становить єдину централізовану систему органів, пов'язаних спільними завданнями та функціями, тому при розгляді другого питання визначте, за якими принципами будується система органів прокуратури (згідно з державним устроєм, адміністративно-територіальним поділом України та за функціональними ознаками (ст. 13 Закону “Про прокуратуру”). Необхідно зазначити, які прокуратури входять до системи органів прокуратури, які з них становлять вищу ланку системи, середню та нижчу ланки; які прокуратури є спеціалізованими (галузевими). Дослідивши статті Закону, визначте, якими повноваженнями наділена прокуратура України.

Дослідження даної теми передбачає докладний розгляд положення ст. 59 Конституції України, в якому зазначається, що кожен має право на правову допомогу. Організація і принципи діяльності адвокатури в Україні визначаються Законом України “Про адвокатуру” від 19.12.92, згідно з яким адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, яке сприяє захисту прав і свобод і представляє законні інтереси громадян України, осіб без громадянства, юридичних осіб, надає їм іншу юридичну допомогу. У цьому питанні варто розглянути принципи, за якими адвокатура здійснює свою діяльність (верховенство закону, незалежності, демократизму, гуманізму, добровільності, конфіденційності тощо). Зверніть увагу на види адвокатської діяльності, які здійснюють адвокати та адвокатські об'єднання згідно з законодавством. Особливої уваги потребує дослідження професійних та соціальних прав адвоката, його обов'язків та гарантій адвокатської діяльності, оскільки найбільш важливим є те, щоб громадяни були обізнані в питаннях правової допомоги їм з боку професійних захисників, тобто адвокатів.

У цій темі розглядається також державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань, – міліція. Для визначення завдань міліції необхідно проаналізувати положення Закону України “Про міліцію” від 20.12.90. Дослідіть принципи, на яких будується діяльність органів міліції:

законності; гуманізму; поваги до особи; соціальної справедливості; взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями й населенням; гласності; позапартійності та інші. Для більш широкого ознайомлення з органами міліції доцільно розглянути її підрозділи (кримінальної міліції, міліції громадського порядку, транспортної міліції, державної автомобільної міліції, міліції охорони, спеціальної міліції) та визначити, які обов'язки покладені на той чи інший підрозділ. Міліція є єдиною системою органів, яка входить до структури Міністерства внутрішніх справ України, і виконує адміністративну, профілактичну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, виконавчу та охоронну функції. Проаналізуйте ці функції. Доречно буде зупинитись на вивченні розділу III Закону України "Про міліцію", де визначається порядок застосування працівниками міліції заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї і передбачаються гарантії особистої безпеки озброєного працівника міліції.

До правоохоронних органів України належить державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. Це – Служба безпеки України. Завдання Служби безпеки України визначаються у ст. 2 однойменного Закону України від 25.03.92, який необхідно проглянути і знайти відповіді на поставлені питання. Детально розгляньте основні засади діяльності Служби безпеки України: законність, повагу до прав та гідності особи, позапартійність, відповідальність перед народом України. Дослідіть структуру побудови органів СБУ, кому підпорядкована і підзвітна Служба безпеки. Розглядаючи повноваження СБУ, зверніть увагу на права, які надаються працівникам і органам СБУ для виконання покладених на них завдань, та обов'язки Служби безпеки. У цьому питанні також необхідно визначити, що являє собою оперативно-розшукова діяльність, яка правова база регламентує цю діяльність, які підрозділи її здійснюють, в чому полягає зміст оперативно-розшукової діяльності, які права та обов'язки у зв'язку з цим надаються підрозділам.

Вивчення теми вимагає аналізу одного з елементів системи правоохоронних органів України – органів внутрішніх справ. Визначте, які функції покладені на ці органи і якими принципами вони керуються у своїй діяльності. Вкажіть групи структурних підрозділів, які формують систему органів внутрішніх справ та за якими принципами вони організовуються. Детальніше розгляньте правовий статус Міністерства внутрішніх справ України, яке очолює всю систему органів внутрішніх справ і є центральним органом державної виконавчої влади, його структуру та завдання.

Завершити тему варто короткою характеристикою інших правоохоронних органів України, які здійснюють свою діяльність із захисту і охорони прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також держави.

Контрольні питання

1. Що таке правосуддя? На яких принципах воно здійснюється в Україні?
2. Якими нормативними актами визначаються структура та особливості судової системи України?
3. Які органи входять до складу судової системи України?
4. Поясніть значення поняття “судова інстанція”. Які судові інстанції існують в Україні?
5. У чому полягає відмінність між конституційним поданням та конституційним зверненням до Конституційного Суду України?
6. Яку силу мають акти Конституційного Суду України?
7. Яке значення для визначення обсягу компетенції прокуратури України мають перехідні положення Конституції України?
8. Як ви вважаєте, чому в системі органів внутрішніх справ найбільш чисельною є міліція?
9. Яким чином чинне законодавство регулює повноваження податкової міліції?
10. Поясніть, що означає поєднання принципів гласності та конспірації у діяльності Служби безпеки України?
11. Хто має право займатися адвокатською діяльністю в Україні?
12. Які права та обов’язки мають адвокати?
13. Хто має право займатися приватною нотаріальною практикою в Україні?
14. Які дії мають вчиняти нотаріуси? Чим це регламентується?

Теми рефератів

1. Принципи правосуддя.
2. Форми здійснення судочинства в Україні.
3. Конституційний контроль в Україні.
4. Суд присяжних.
5. Судова реформа.
6. Функції прокуратури.
7. Адвокатська етика.
8. Структура органів прокуратури.
9. Акти Конституційного Суду України.
10. Статус міліції.

Термінологічний словник

Адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним сприяти захисту прав і свобод та представляти інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, надавати їм юридичну допомогу.

Конституційне звернення – це письмове клопотання до Конституційного Суду про необхідність офіційного тлумачення Конституції та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також прав юридичної особи.

Конституційне подання – це письмове клопотання до Конституційного Суду про визнання правового акта (його окремих положень) неконституційними, про визначення конституційності міжнародного договору або про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України. Конституційним поданням є також звернення Верховної Ради про надання висновку щодо дотримання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента з поста у порядку імпічменту.

Конституційний Суд України – це вищий судовий орган захисту конституційного ладу, який здійснює судову владу у формі конституційного судочинства.

Міліція – державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя і здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства та держави від протиправних посягань.

Нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законодавством, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Правосуддя – це метод реалізації судової влади, який здійснюється шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях кримінальних, адміністративних, цивільних, господарських, конституційних справ у суворо передбаченій законом процесуальній формі.

Служба безпеки України – це державний правоохоронний орган спеціального призначення, що забезпечує державну безпеку України.

Тестові завдання для перевірки знань

1. Судова система України будується за принципами:
 - а) територіальності;
 - б) уніфікації;

- в) спеціалізації;
 - г) інстанційності;
 - г) субординації.
2. Конституційний Суд України:
- а) входить до системи судів загальної юрисдикції;
 - б) не входить до системи судів загальної юрисдикції;
 - в) здійснює цивільне судочинство;
 - г) вирішує адміністративні спори;
 - г) є судом касаційної інстанції;
 - д) є судом апеляційної інстанції.
3. Право на звернення до суду мають:
- а) громадяни України;
 - б) усі фізичні особи;
 - в) громадяни України, що не притягувались до відповідальності;
 - г) усі суб'єкти права;
 - г) фізичні та юридичні особи.
4. Функціями прокуратури є:
- а) нагляд за законністю;
 - б) представництво інтересів підозрюваного у суді;
 - в) підтримка державного обвинувачення у суді;
 - г) захист інтересів підсудного;
 - д) нагляд за діяльністю вищих органів державної влади.
5. В Україні існують такі підрозділи міліції:
- а) кримінальна міліція;
 - б) міліція моралі;
 - в) природоохоронна міліція;
 - г) транспортна міліція;
 - г) податкова міліція.
6. Система СБУ містить у собі:
- а) Центральне управління СБУ;
 - б) Центральне розвідувальне управління;
 - в) органи військової контррозвідки;
 - г) органи цивільної контррозвідки;
 - г) регіональні управління СБУ.
7. Адвокат не може:
- а) займатися іншою оплачуваною роботою;
 - б) бути на службі в органах державної влади;
 - в) не мати вищої юридичної освіти;
 - г) мати судимості за навмисний злочин;
 - г) мати судимості за будь-який злочин.

8. Обов'язком нотаріуса є:
- а) посвідчувати права;
 - б) посвідчувати факти, що мають юридичне значення;
 - в) посвідчувати шлюби;
 - г) посвідчувати випуск цінних паперів;
 - ґ) посвідчувати акти цивільного стану.
9. Членів Конституційного Суду України призначають на посаду:
- а) Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України;
 - б) Президент України, Кабінет Міністрів України, З'їзд суддів;
 - в) Президент України, Верховна Рада України, З'їзд суддів;
 - г) З'їзд суддів України, Прем'єр-міністр України, Президент України;
 - ґ) З'їзд суддів України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України.
10. В Україні існують такі види правосуддя:
- а) кримінальне;
 - б) цивільне;
 - в) арбітражне;
 - г) конституційне;
 - ґ) господарське;
 - д) третейське.

Література: 1, 12, 17, 20, 21, 23, 29, 39, 42, 51, 53, 54, 63, 67, 69, 70, 74, 76, 85, 88, 90, 91, 94-100.

Тема 5. Правовий статус особи

Методичні рекомендації

Вивчення даної теми передбачає дослідження питання про стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації, тобто визначити, яке місце посідає інститут, норми якого закріплюють основи правового статусу особи. Необхідно надати перелік міжнародно-правових документів, які регулюють питання забезпечення прав і свобод людини та громадянина: Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966), Європейська конвенція про захист прав і основних свобод (1950) та інші. Потрібно надати визначення конституційно-правового інституту “основи правового статусу людини і громадянина”, вказати, які складові елементи входять до нього: конституційні принципи

правового статусу особи; громадянство; загальна правосуб'єктність; основні права, свободи та обов'язки; гарантії правового статусу. Доцільно пояснити такі принципи правового статусу людини і громадянина, як принцип свободи людини; принцип рівності людей у своїй гідності та правах; принцип рівності конституційних прав і свобод громадян України і їх рівності перед законом; принцип невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини; принцип гарантованості прав, свобод і обов'язків людини та громадянина; принцип невичерпності конституційного переліку прав і свобод людини і громадянина та інші. Бажано надати посилання на Конституцію України та статті, в яких містяться положення, що закріплюють вказані принципи.

Однією зі складових конституційно-правового статусу особи є громадянство. Тому необхідно вяснити, що являє собою інститут громадянства, як він зумовлює взаємні права і обов'язки особи і держави, громадянином якої вона є. Також слід звернути увагу на те, що громадянство – це правове, а не фактичне становище, потрібно роз'яснити це положення. Інститут громадянства має досить широкий спектр правового регулювання, через це бажано вказати на джерела цього інституту, а також зазначити органи і організації, які беруть участь у вирішенні питань громадянства. Детально потрібно розглянути принципи громадянства, за якими Конституція України і Закон України “Про громадянство України” визначають істотні риси відносин громадянства. За Законом України “Про громадянство України” дослідити підстави набуття громадянства в нашій державі: за народженням (на основі “права ґрунту” та “права крові”); за походженням; через прийняття до громадянства України. Пояснити, які вимоги ставляться до осіб, що бажають набути громадянство.

Ядром правового статусу людини і громадянина є права, свободи і обов'язки людини та громадянина. У правах, свободах і обов'язках не лише фіксуються стандарти поведінки, які вважаються обов'язковими, корисними, доцільними для нормальної життєдіяльності суспільства, але й розкриваються основні принципи відносин держави і особи. Отже, необхідно з'ясувати зміст таких понять, як “право”, “свобода” та “обов'язок” людини і громадянина. Звідси впливає також необхідність розмежування понять “особа” і “громадянин”, вказати на специфічні риси, які характеризують ці категорії та відмежовують одну від одної.

Більш глибоко і детально дослідити закріплені в Конституції України невід'ємні права і свободи людини та громадянина, що належать їм від народження чи внаслідок наявності у них громадянства України, гарантуються Українською державою і становлять ядро

правового статусу особи в Україні. У цьому питанні потрібно вказати на специфічні ознаки конституційних прав і свобод та навести, використовуючи розділ II Конституції України, класифікацію конституційних прав і свобод за їх змістом. На прикладі конкретних статей Конституції показати, які у громадян України є права: 1) особисті (громадянські) права і свободи; 2) політичні права і свободи; 3) економічні, соціальні та культурні права і свободи. Okремо потрібно зазначити обов'язки людини і громадянина, тобто вимоги, які пред'являються кожній людині і громадянину, аби він діяв чітко визначеним конституційною нормою чином для забезпечення інтересів суспільства, держави та окремих людей і громадян. Чи в повному обсязі Конституція України містить перелік основних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина?

Конкретизуйте принцип гарантованості прав і свобод людини і громадянина, який здійснюється одночасно з фіксацією відповідних гарантій як безпосередньо в статтях Конституції, так і в чинному законодавстві. В юридичній літературі розрізняють особисті, соціально-економічні, політичні та юридичні гарантії. Наведіть приклади вказаних гарантій за допомогою статей Конституції України та законів України та розкрийте їх зміст.

Контрольні питання

1. Яке місце у структурі правового статусу особи посідають гарантії прав і свобод людини і громадянина?
2. Якими міжнародними актами визначена класифікація прав, свобод та обов'язків особи залежно від їх змісту?
3. Поясніть, яким чином співвідносяться загально-соціальні та спеціально-юридичні гарантії прав і свобод людини.
4. Назвіть підстави набуття та припинення громадянства України.
5. Розкрийте зміст таких понять: “громадянин України”, “іноземець”, “особа без громадянства”, “особа з подвійним громадянством”.
6. З чого складається структура статусу особи?
7. Які основні принципи регулювання правового статусу особи ви знаєте?
8. Чи відрізняються поняття “право” і “свобода”? Наведіть приклади прав і свобод відповідно до Конституції України.
9. Які види класифікацій прав і свобод ви знаєте?
10. Що таке абсолютні права? Яке їх значення?
11. Які види гарантій прав і свобод людини і громадянина ви знаєте?
12. У чому особливість юридичних гарантій прав і свобод?
13. Чим відрізняється поняття “громадянство” від “підданства”?

14. Чи пов'язане громадянство лише з географічним розташуванням держави?
15. Які основні принципи громадянства України передбачені в одноіменному законі?
16. Які органи державної влади залучені до вирішення питань, пов'язаних з громадянством?
17. Які ви знаєте підстави набуття громадянства України?
18. Які вимоги висуваються до осіб, що мають намір набути громадянства України?
19. Чи може Україна позбавити свого громадянства?
20. Коли особа може втратити громадянство України?
21. Які види правових режимів застосовуються до іноземців?
22. Чи є в Україні подвійне громадянство?

Теми рефератів

1. Значення Європейської конвенції про захист прав і основних свобод для України.
2. Система та механізм захисту прав людини в Україні.
3. Порядок надання громадянства України та його припинення.
4. Національні способи гарантування прав і свобод людини та громадянина.
5. Міжнародні способи гарантування прав і свобод людини та громадянина.
6. Рівність прав і свобод людини та громадянина.
7. Конституційні підстави обмеження прав і свобод людини і громадянина.
8. Інститут екстрадиції.
9. Статус біженців в Україні.
10. Проблема подвійного громадянства в Україні.
11. Право на життя і смертна кара.
12. Проблема евтаназії.
13. Права меншин.

Термінологічний словник

Гарантії прав і свобод людини і громадянина – це сукупність соціально-економічних, політичних та юридичних засобів, що застосовуються державою з метою забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Громадянство України – це правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках.

Іноземець – це особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав.

Основні принципи громадянства – це керівні положення, загальні засади, які визначають зміст та істотні риси інституту громадянства, порядку його набуття та припинення.

Особа без громадянства (апатрид) – це особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином.

Особа з множинним громадянством (поліпатрид) – це особа, яка одночасно є громадянином (підданим) двох або більше держав.

Правовий статус особи (індивіда) – це сукупність суб'єктивних прав, свобод та юридичних обов'язків особи, що законодавчо закріплюється та гарантуються державою і реалізуються у відносинах цієї особи з іншими людьми, їх групами, державою в цілому.

Суб'єктивні права і свободи особи – це певні соціальні можливості особи, що зумовлюються рівнем розвитку існуючих у суспільстві відносин, законодавчо закріплюються державою та забезпечуються засобами державного впливу.

Юридичний обов'язок особи – це встановлена законодавством та гарантована державою міра необхідної поведінки особи.

Тестові завдання для перевірки знань

1. Найвищою соціальною цінністю в Україні є:
 - а) здоров'я людини;
 - б) людина, її життя і здоров'я;
 - в) здоров'я, честь і гідність людини;
 - г) сім'я та дитинство.
2. Права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені:
 - а) тимчасово за рішенням Президента України;
 - б) тимчасово за рішенням Верховної Ради України;
 - в) в умовах надзвичайного чи воєнного стану;
 - г) за умов громадських заворушень;
 - г) в інтересах захисту державного ладу.
3. Суб'єктивне право – це:
 - а) міра необхідної поведінки;
 - б) міра бажаної поведінки;
 - в) міра дозволеної поведінки;
 - г) міра можливої поведінки;
 - г) міра альтернативної поведінки.

4. Право направляти індивідуальні та письмові звернення до органів влади та місцевого самоврядування належить до:
- а) особистих прав;
 - б) політичних прав;
 - в) соціальних прав;
 - г) культурних прав;
 - г) економічних прав.
5. До юридичних гарантій прав і свобод належать:
- а) політичний плюралізм;
 - б) рівність усіх форм власності;
 - в) система судових органів;
 - г) закріплення юридичної відповідальності за порушення прав;
 - г) поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову.
6. Громадянство – це зв'язок особи і держави:
- а) політичний;
 - б) правовий;
 - в) територіальний;
 - г) екстериторіальний;
 - г) географічний;
 - д) національний.
7. В Україні подвійне громадянство:
- а) визнається;
 - б) допускається;
 - в) забороняється;
 - г) діє за міжнародними договорами;
 - г) санкціонується.
8. Рішення про прийняття до громадянства України приймається:
- а) Комісією при Президентові України з питань громадянства;
 - б) Президентом України;
 - в) Верховною Радою України;
 - г) Міністерством закордонних справ;
 - г) Міністерством внутрішніх справ.
9. Прийняття до громадянства називається:
- а) оптацією;
 - б) натуралізацією;
 - в) трансферт;
 - г) філіація;
 - г) асоціація.

10. Як санкцію за порушення норм права держава своїх громадян:

- а) може видворити за межі держави;
- б) може визнати поза законом;
- в) може позбавити громадянства;
- г) може притягнути до юридичної відповідальності;
- г) може відмовити у виході з громадянства України.

Література: 1, 16, 21, 27, 45, 38, 41, 44, 51-54, 57, 61, 62, 67, 69, 74, 81, 89-92, 94, 96, 99, 102.

МОДУЛЬ 2

Тема 6. Загальна характеристика цивільного права України

Методичні рекомендації

Починаючи розгляд теми, потрібно визначити, що цивільне право є однією з провідних галузей національного права України, яка регулює певну групу правових відносин за участю фізичних і юридичних осіб та держави в цілому.

Необхідно вказати на предмет правового регулювання цивільного права, який становлять такі групи відносин: майнові відносини та особисті немайнові відносини, розкрийте зміст цих відносин, наведіть приклади таких відносин. Для більш повного знайомства з основами цивільного права необхідно визначити методи, за допомогою яких цивільне право регулює вказані вище відносини, вказати на їх характерні ознаки, які притаманні саме цій галузі права. З яких елементів складається система цивільного права України? Характеристика цивільного законодавства передбачає дослідження основних засад цивільно-правового регулювання товарно-грошових відносин за Конституцією України, вкажіть на ці норми. Які законодавчі акти України деталізують і розвивають конституційні положення? Особливо зверніть увагу на Цивільний кодекс України від 16.01.2003, якому належить центральне місце в системі цивільного законодавства, та проаналізуйте його структуру і зміст. З'ясуйте, як продовжується робота по впровадженню нового Цивільного кодексу і які підстави спонукали до вдосконалення діючого законодавства.

Відповідь про цивільні правовідносини можна почати з визначення поняття цивільних правовідносин, вказати на їх елементи та особливості. Особливо слід зазначити суб'єктів цих правовідносин, хто може виступати ними і яким вимогам мають відповідати як фізичні, так і юридичні особи, а також держава. Зверніть увагу у відповіді

на те, з приводу яких об'єктів можуть виникати цивільні правовідносини і що становить зміст вказаних правовідносин. Що таке суб'єктивне право і суб'єктивний обов'язок?

При дослідженні питання про структуру цивільних правовідносин варто спиратись на відповідь про цивільні правовідносини і навести їх класифікації за різними підставами. У відповіді зверніть увагу на підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин, тобто юридичні факти. Охарактеризуйте такі юридичні факти, як дії і події. Поясніть, у чому полягає їх зміст. Наведіть приклади на підтвердження такої класифікації юридичних фактів за вольовою ознакою. Які дії як вольові акти людини можуть бути правомірними чи неправомірними, наведіть види та приклади таких юридичних фактів.

Питання про власність потребує з'ясування поняття права власності як єдності трьох правомочностей: володіння, користування та розпорядження. Охарактеризуйте ці правомочності і вкажіть, чому власником вважається особа, яка має всі три ці складові. Аналізуючи Закон України "Про власність", визначте, які форми власності існують в Україні і які види цих форм зустрічаються. З'ясуйте, хто може бути суб'єктом права власності в Україні. Правовідносини власності виникають, видозмінюються та припиняються за наявності певних юридичних фактів. Важливо усвідомити, які є підстави виникнення права власності первісними, а які похідними. Проілюструйте відповідь прикладами, поясніть, в яких випадках право власності може бути припинено. Як визначається момент виникнення права власності у набувача за договором, навіщо він потрібен, що таке ризик випадкової загибелі речі?

Питання, присвячене праву приватної власності, потребує з'ясування змісту цього права, які суб'єкти виступають приватними власниками. Чому український законодавець обмежив іноземних громадян та осіб без громадянства у праві мати у власності земельні ділянки? Який обсяг прав та обов'язків у таких суб'єктів щодо іншого майна, власниками якого вони можуть бути. На яких підставах особи можуть набувати майно у приватну власність та за яких воно припиняється? Детальніше розгляньте об'єкти, які можуть перебувати у приватній власності, які об'єкти потребують спеціального дозволу, а які взагалі вилучені з цивільного обороту і не можуть належати особам на праві приватної власності. Як Конституція України гарантує права власників?

Шосте питання теми передбачає дослідження однієї з форм власності – права комунальної власності. У цьому питанні варто вказати, які суб'єкти, можуть бути суб'єктами права комунальної власності. Які способи набуття права власності характерні для територіальних

громад? Як в Законі України “Про власність” вирішується питання щодо об’єктів, які можуть перебувати у власності територіальних громад?

У питанні про державну власність необхідно визначити, хто є суб’єктом кожного виду державної власності, тобто, хто є власником і здійснює всі повноваження з володіння, користування та розпорядження відповідним майном. Які об’єкти можуть перебувати у державній власності і на які держава має виключне право, чим зумовлене таке положення? Зверніть увагу на способи набуття права власності та вкажіть, якими володіє лише держава.

Завершити тему необхідно розкриттям конституційного положення про рівні умови захисту власників усіх форм власності. Які способи захисту відомі національному законодавству?

Контрольні питання

1. Які критерії дозволяють розглядати цивільне право України як самостійну галузь права?
2. Назвіть основні підгалузі та інститути цивільного права.
3. Які відносини регулюються нормами цивільного права України?
4. Які критерії зумовили прийняття нового Цивільного кодексу України в 2003 р.?
5. Які методи правового регулювання використовуються у цивільному праві?
6. Що є джерелами цивільного права?
7. Що містить у собі поняття “цивільна правосуб’єктність”?
8. Чим визначається обсяг цивільної дієздатності?
9. Які види цивільної дієздатності вам відомі?
10. Який обсяг прав є в опікуна та в піклувальника?
11. Який орган приймає рішення про обмеження дієздатності?
12. Чи можна поновити обсяг дієздатності і в якому порядку це відбувається?
13. В яких випадках та в якому порядку фізична особа може бути визнана обмежено дієздатною чи недієздатною?
14. Охарактеризуйте обсяг дієздатності неповнолітньої та малолітньої особи.
15. Що означають поняття “віндикаційний позов” та “негаторний позов”?
16. В яких формах здійснюється приватизація державного майна в Україні?
17. Які ознаки характеризують юридичну особу?
18. Які види юридичних осіб вам відомі? Охарактеризуйте їх.
19. Що собою являє інститут “представництва”?
20. Які способи захисту цивільних прав ви знаєте?

21. Що містить у собі поняття “право власності”?
22. Які види речей вам відомі?
23. Які форми права власності вам відомі?
24. Що є підставами зміни форм власності?

Теми рефератів

1. Підстави виникнення і припинення права власності.
2. Захист права власності.
3. Право інтелектуальної власності.
4. Новели цивільного законодавства.
5. Джерела цивільного права України.
6. Цивільна дієдатність фізичних осіб
7. Правосуб’єктність юридичних осіб.
8. Підстави виникнення та припинення права власності.
9. Представництво як інститут цивільного права.
10. Способи захисту цивільних прав особи.
11. Приватизація в Україні.
12. Право власності українського народу.

Термінологічний словник

Володіння – це можливість фактичного утримання речі та можливість впливати на неї безпосередньо.

Здійснення суб’єктивного цивільного права – це реалізація його змісту через вчинення уповноваженою особою дій, що визначають можливість певної поведінки (приміром, суб’єктивне право особи на будь-яке майно дає їй можливість володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном). Здійснення суб’єктивного цивільного права базується на принципі “дозволено все, що не заборонено законом”.

Конфіскація – це примусове безоплатне вилучення майна у державну власність, що застосовується як санкція за вчинене власником правопорушення.

Користування – це можливість (право) вилучати з речі її корисні властивості.

Підгалузь цивільного права – це сукупність декількох однорідних предметно пов’язаних цивільно-правових інститутів. До підгалузей цивільного права, зокрема, належать авторське право, зобов’язальне право, спадкове право тощо.

Право власності в об’єктивному сенсі – це інститут цивільного права, що складається із системи правових норм, які регулюють відносини, пов’язані з володінням, користуванням та розпорядженням усією сукупністю речей, не вилучених із цивільного обороту.

Право власності в суб'єктивному сенсі – це право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Предмет цивільного права становлять цивільні правовідносини, тобто суспільні відносини, врегульовані нормами цивільного права.

Представництво – це відносини, за яких угоду укладено представником від імені іншої особи, яку він репрезентує, створює для останньої відповідні права та обов'язки.

Приватизація – це передача майна з державної або комунальної власності у приватну.

Реквізиція – це примусове вилучення майна у власника з мотивів державної або суспільної необхідності.

Річ – це предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки.

Розпорядження – право визначати юридичну або фактичну долю майна (наприклад, право продати, подарувати, переробити або заповісти річ).

Фізичною особою вважається людина як учасник цивільних відносин (ст. 24 ЦК України).

Цивільна дієдатність – здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Цивільна правоздатність – здатність особи мати цивільні права та обов'язки.

Цивільне право як галузь права – це система правових норм, що регулюють майнові та особисті немайнові відносини на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення та майнової самостійності їх учасників.

Цивільно-правова норма – це визначене, встановлене або санкціоноване компетентним органом держави правило поведінки у сфері майнових та особистих немайнових відносин.

Цивільно-правовий інститут – це група цивільно-правових норм, які регулюють однорідні суспільні відносини. Найбільш поширеними цивільно-правовими інститутами є інститут правочину (угоди), договору, позовної та набувальної давності, заповіту тощо.

Юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку (ст. 80 ЦК України).

Тестові завдання для перевірки знань

1. До особистих немайнових відносин, не пов'язаних з майновими, належить право на:
 - а) авторство;
 - б) честь;
 - в) корисну модель;
 - г) винахід;
 - г) ім'я.
2. Сервітут – це:
 - а) користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб;
 - б) користування чужою земельною ділянкою для забудови;
 - в) користування чужим майном;
 - г) володіння чужим нерухомим майном.
3. Позов власника (титульного володільця), що володіє річчю, пред'явлений до третьої особи з вимогою усунення перешкод у здійсненні володіння, користування чи розпорядження майном, має назву:
 - а) віндикаційного позову;
 - б) негаторного позову;
 - в) позову про визнання права власності;
 - г) позову про поділ майна.
4. Вимоги, на які позовна давність не поширюється:
 - а) за позовами про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю;
 - б) за позовами про недоліки проданого товару;
 - в) за позовами про стягнення неустойки;
 - г) за позовами про поновлення на роботі.
5. Можливість суб'єктів цивільного права на власний розсуд реалізовувати свої суб'єктивні права, обираючи найбільш доцільний варіант поведінки, становить зміст такого принципу цивільного права:
 - а) ініціативність;
 - б) диспозитивність;
 - в) розумність;
 - г) самостійність;
 - г) імперативність.

6. Абсолютні цивільні правовідносини – це:
- а) цивільні правовідносини, в яких одній уповноваженій стороні протистоїть невизначене коло зобов'язаних осіб;
 - б) цивільні правовідносини, в яких уповноваженій стороні протистоїть конкретно визначене коло зобов'язаних осіб;
 - в) цивільні правовідносини, що виникають з приводу особистих благ немайнового характеру;
 - г) цивільні правовідносини, що виникають з приводу особистих благ майнового характеру.
7. Майнові цивільні відносини – це:
- а) суспільні відносини, що виникають між юридичними особами внаслідок використання майнових благ;
 - б) суспільні відносини, що виникають між фізичними особами внаслідок використання особистих благ;
 - в) суспільні відносини, що виникають між суб'єктами цивільного права;
 - г) суспільні відносини, що виникають унаслідок використання майнових благ і ґрунтуються на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.
8. Прикладом реального договору є:
- а) поставка;
 - б) купівля-продаж;
 - в) підряд;
 - г) позика;
 - г) міна.
9. Ризик випадкового знищення або пошкодження майна несе:
- а) власник майна, якщо інше не встановлене законом;
 - б) власник майна;
 - в) власник майна, якщо інше не встановлене договором;
 - г) власник майна, якщо інше не встановлене договором або законом.
10. Обсяг цивільної дієздатності залежить від:
- а) віку особи;
 - б) стану здоров'я особи;
 - в) стану свідомості особи;
 - г) рішення суду;
 - г) віку та свідомості особи.

Література: 1-3, 10, 11, 29, 33, 34, 44, 50, 51, 86, 101.

Тема 7. Основи зобов'язального права України

Методичні рекомендації

Розпочати тему варто з визначення поняття зобов'язального права та зобов'язання в цілому. Вказати, з яких елементів складається зобов'язання, і пояснити, хто є суб'єктами зобов'язань, з приводу яких об'єктів виникають зобов'язання, і що становить зміст вказаних зобов'язань. Потрібно зазначити, на що спрямовуються зобов'язання, які права та обов'язки виникають у суб'єктів зобов'язань. У першому питанні також необхідно проаналізувати та визначити підстави, які слугують виникненню зобов'язань і передбачені Цивільним кодексом України від 16.01.03, вказати на ті з них, які виникають за законом, які – за договорами, які – з адміністративних актів та у випадку заподіяння шкоди, і через інші дії громадян. Наведіть приклади за Цивільним кодексом України. Детально розгляньте підстави, з настанням яких припиняються зобов'язальні відносини між суб'єктами. Поясніть, які правові наслідки настають у результаті таких діянь.

Через важливість договору в цивільному обороті та з огляду на те, що він є основною підставою виникнення зобов'язально-правових відносин далі потрібно надати визначення договору, встановити, які права та обов'язки він породжує для учасників. У цьому питанні треба звернути увагу на те, що є предметом договору і становить його зміст, вказати, які умови договору визнаються як істотні, звичайні та випадкові, доцільно на прикладі конкретних договорів дослідити ці питання. Зверніть увагу на те, як воля осіб, що укладають договір, впливає на його дійсність. Як цивільне законодавство визначає договори, в яких виявлено волю однієї, двох чи більшої кількості осіб. З якого моменту договори набувають юридичного значення, тобто вважаються укладеними? Проаналізуйте, якої форми слід дотримуватися при укладенні різних видів договорів. В яких випадках необхідне нотаріальне посвідчення договору і які правові наслідки можуть настати, якщо не дотримуватися форми договору? Вкажіть на способи укладення договорів.

Визначте, яка угода вважається купівлею-продажем, хто є сторонами за цим договором. Які умови при укладенні даного виду договорів є істотними і за якими сторони обов'язково мають дійти згоди? Що є предметом договору і яким вимогам він має відповідати. Який особливий порядок визначення цін передбачений для зовнішньоекономічних угод? Проаналізуйте форми укладення договору купівлі-продажу: які угоди потребують нотаріального посвідчення, а які – спеціального оформлення чи реєстрації в уповноважених органах.

Дослідіть, положення, які становлять зміст договору купівлі-продажу та які правові наслідки передбачені за їх порушення. Зверніть увагу на способи захисту своїх прав та законних інтересів покупцем та продавцем згідно з Цивільним кодексом України та Законом України “Про захист прав споживачів”.

Основний документ, що визначає права та обов’язки сторін з поставок усіх видів товарів, є договір поставки, тому, відповідаючи на четверте питання, необхідно визначити, хто є сторонами за цим договором і які порядок та способи укладення договорів поставки притаманні українським господарникам. У чому полягає особливість здійснення поставок за державним замовленням? Вкажіть на істотні умови договору і яку роль вони відіграють при укладенні цього виду договорів? Вкажіть на значення строків за договором поставки. Як відбувається виконання договору: які права та обов’язки виникають у сторін і які правові наслідки передбачені цивільним законодавством у разі невиконання чи порушення умов договору поставки.

П’яте питання теми вимагає з’ясування поняття “послуги” як об’єкта, з приводу якого виникають певні цивільні правовідносини. Особливістю договору доручення є те, що предметом цього договору є дії (послуги), що мають юридичне значення, тому дослідіть, які юридичні дії можуть виконуватись за дорученням. Хто виступає сторонами в цьому договорі і в чому полягає особливість дій повіреного? Які права та обов’язки виникають у сторін під час виконання договору доручення? Вкажіть на те, що вказаний договір належить до тих цивільно-правових договорів, за якими припустиме лише особисте виконання. Зазначте, в яких випадках можливе передоручення і які правові наслідки наступають за такими діями. Характерною ознакою договору доручення є те, що закон допускає можливість його припинення шляхом скасування договору довірителем і відмови повіреного, тобто на підставі односторонніх дій сторін цього договору. Проаналізуйте, які правові наслідки настають у разі такого припинення договору: 1) ініційованого довірителем та 2) ініційованого повіреним. Дослідіть, в якому порядку припиняється договір доручення у випадку смерті чи ліквідації повіреного.

Банківське кредитування здійснюється на засадах, встановлених законодавчими актами та положенням Національного банку України “Про кредитування”. В останньому питанні потрібно розглянути найсуттєвіші риси кредитних правовідносин. До таких належать:

- зворотність коштів, з приводу яких банк вступає у правовідносини з одержувачем позики;
- цільовий характер банківської позики;

- строковість банківського кредиту;
- сплатність;
- забезпеченість договору кредиту (застава, гарантія, поручительство).

В якій формі укладається договір кредиту, які права та обов'язки виникають у сторін договору. Які правові наслідки можуть настати для сторін у разі порушення умов договору? Що означає “бланкетний кредит” та “кредитна лінія”, який порядок їх відкриття? Вкажіть на способи погашення кредитів позичальниками.

Досліджуючи тему, необхідно опрацювати питання забезпечення виконання зобов'язань. Зверніть увагу на такі способи забезпечення, як поручительство, гарантія, застава, завдаток, притримання та неустойка (штраф, пеня). З'ясуйте, в чому різниця між поручительством та гарантією, які суб'єкти мають їх давати, які обсяги прав та обов'язків у поручителя та гаранта. До яких видів зобов'язань може застосовуватись пеня? Акцентуйте увагу на тому, що способи забезпечення виконання зобов'язань обираються сторонами зобов'язань на власний розсуд, залежно від ситуації та наявних можливостей. Цікавим видається такий спосіб забезпечення, як притримання, якого раніше Цивільний кодекс України не передбачав.

З'ясуйте, які правові наслідки можливі у разі порушення виконання зобов'язання сторонами. Установіть, як визначається моральна шкода та яким чином вона обраховується. Які докази сторони можуть використовувати, щоб довести завдання майнової шкоди. Чи можна врегулювати правову суперечку без звернення до судових органів?

Завершуючи розгляд теми, зробіть висновок, яке значення мають зобов'язальні відносини у розвитку господарських зв'язків та для економічної системи України в цілому.

Контрольні питання

1. Що мається на увазі під поняттям “правочин”?
2. Хто виступає сторонами у зобов'язанні?
3. Чому не можна замінити боржника у зобов'язанні без згоди на це кредитора?
4. Які правочини не належать до цивільно-правових договорів?
5. Які ви знаєте категорії умов цивільно-правових договорів?
6. Які ви можете навести приклади реальних договорів?
7. Які правові наслідки тягне відсутність у договорі істотних умов?
8. Які наслідки може тягнути за собою недотримання форми договору?
9. До яких видів договорів застосовується письмова, нотаріально посвідчена форма договору?

10. Назвіть види забезпечення виконання зобов'язань. З якою метою вони застосовуються?
11. Хто такий поручитель і які обов'язки на нього покладаються?
12. Які види застав вам відомі?
13. Коли відбувається припинення зобов'язань? Які підстави ви можете назвати?
14. До яких правових наслідків може призвести порушення виконання зобов'язань?
15. Що таке договір міни і які його істотні умови?
16. Що таке договір купівлі-продажу і які його істотні умови?
17. Що таке договір дарування і які його істотні умови?
18. Що таке договір оренди і які його істотні умови?
19. Що виступає підставою для притягнення до цивільно-правової відповідальності?
10. Що означає принцип презумпції винуватості у цивільному праві?
11. Які види цивільно-правової відповідальності застосовуються у цивільному праві України?
12. Коли боржник звільняється від відповідальності за вчинене цивільно-правове порушення?

Теми рефератів

1. Сторони зобов'язальних відносин.
2. Підстави виникнення зобов'язальних відносин.
3. Застава як спосіб забезпечення виконання зобов'язань.
4. Неустойка як спосіб забезпечення виконання зобов'язання.
5. Форма договору.
6. Умови дійсності договорів.
7. Цивільно-правова відповідальність.
8. Відповідальність власників джерел підвищеної небезпеки.
9. Презумпція винуватості у цивільному праві.
10. Моральна шкода.

Термінологічний словник

Випадок як підстава звільнення від відповідальності існує тоді, коли шкода була заподіяна внаслідок збігу обставин, причому жодна особа не є винною у заподіянні цієї шкоди.

Гарантія – це спосіб забезпечення виконання зобов'язання, коли банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку.

Деліктні відносини – майнові відносини, пов’язані з відшкодуванням майнової та моральної шкоди, заподіяної правопорушенням.

Договірні зобов’язальні відносини – майнові відносини у сфері обігу речей, іншого майна та майнових прав, тобто відносини, пов’язані з передачею однією особою іншій належного їй майна чи майнових прав.

Завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторі боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов’язання і на забезпечення його виконання.

Застава – це спосіб забезпечення виконання зобов’язання, коли кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов’язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави).

Зобов’язальне право – це система цивільно-правових норм, які регулюють майнові відносини у сфері обігу речей, іншого майна та майнових прав, а також майнові відносини, пов’язані з відшкодуванням майнової та моральної шкоди.

Зобов’язання – це правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов’язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов’язку.

Майнова шкода – будь-яке зменшення наявного майна або неодержання доходів.

Непереборна сила – це надзвичайні і невідворотні за даних умов явища, що виникають поза сферою діяльності конкретної особи.

Неустойкою (штрафом, пенєю) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторі у разі порушення боржником зобов’язання.

Пенєю є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов’язання за кожен день прострочення виконання.

Позадоговірні зобов’язальні відносини – майнові відносини, пов’язані з виникненням в однієї особи зобов’язання перед іншою на підставі не договору, а іншої, передбаченої законом події, наприклад публічного обіцяння винагороди, оголошення конкурсу тощо.

Порука – це спосіб забезпечення виконання зобов'язання, коли за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку.

Притримання – це спосіб забезпечення виконання зобов'язання, коли кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредиторів пов'язаних з нею витрат та інших збитків має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання.

Цивільно-правова відповідальність – це система заходів майнового характеру, що полягають у позбавленні особи, яка вчинила цивільне правопорушення, певних цивільних прав чи накладанні на неї цивільних обов'язків.

Цивільно-правовий договір – домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках до суми невиконаного або неналежне виконаного зобов'язання.

Тестові завдання для перевірки знань

1. Предмет зобов'язального права становлять такі групи відносин:
 - а) майнові та особисті немайнові відносини;
 - б) майнові та немайнові відносини;
 - в) майнові та договірні відносини;
 - г) договірні, позадоговірні та немайнові відносини;
 - д) договірні, позадоговірні, деліктні відносини;
 - е) майнові, немайнові та деліктні відносини.
2. Сторонами у зобов'язанні виступають:
 - а) уповноважений та зобов'язаний;
 - б) кредитор та боржник;
 - в) позивач та відповідач;
 - г) гарант та бенефіціар;
 - д) довіритель та повірений.
3. Що є підставою виникнення цивільно-правового зобов'язання:
 - а) цивільно-правовий договір;
 - б) адміністративний акт;
 - в) судові рішення;
 - г) заподіяння шкоди;
 - д) публічна обіцянка;
 - е) вчинення злочину.

4. Категоріями умов цивільно-правових договорів є:
- а) істотні;
 - б) звичайні;
 - в) надзвичайні;
 - г) випадкові;
 - г) альтернативні.
5. За моментом визнання договору укладеним вони є:
- а) реальними;
 - б) фактичними;
 - в) консенсуальними;
 - г) компромісними;
 - г) формальними.
6. Цивільно-правові договори посвідчуються:
- а) керівниками організацій;
 - б) головами сілрад;
 - в) нотаріусами;
 - г) адвокатами;
 - г) юристами.
7. Що не є способом забезпечення виконання зобов'язання:
- а) утримання;
 - б) іпотека;
 - в) страхівка;
 - г) завдаток;
 - г) пеня;
 - д) штраф.
8. У зобов'язанні заміна кредитора допускається:
- а) без згоди боржника;
 - б) за спільним рішенням кредитора, боржника та нового кредитора;
 - в) за згодою боржника;
 - г) за рішенням суду;
 - г) за спільним рішенням старого та нового кредитора.
9. Збитки у цивільному праві виражаються у формі:
- а) позитивної шкоди;
 - б) негативної шкоди;
 - в) упущеної вигоди;
 - г) моральної шкоди;
 - г) майнової шкоди.

10. Видами цивільно-правової відповідальності є:

- а) часткова;
- б) пропорційна;
- в) субсидіарна;
- г) солідарна;
- г) виняткова;
- д) прогресивна.

Література: 1-3, 10, 11, 26, 29, 33, 37, 39, 43, 50, 51, 86, 101.

Тема 8. Основи спадкового права України

Методичні рекомендації

Вивчення даної теми потребує дослідження загальних понять спадкового права: визначення “спадщини”, хто може бути спадкоємцем і спадкодавцем, час і місце відкриття спадщини тощо. Зверніть увагу на те, які права та обов’язки не можуть переходити у спадок, чому? Що собою являє спадковий масив. Які права та обов’язки входять до нього? Зупиніться на інституті усунення від права спадкування, встановіть категорії цих осіб та з’ясуйте, чому саме вони не можуть спадкувати та коли ці правила можуть бути змінені. Який орган може приймати рішення про усунення від спадщини?

Необхідно вказати, що Цивільним кодексом України передбачені дві підстави спадкування: за законом і за заповітом. Особливо слід зупинитися на порядку спадкування за законом, оскільки більшість людей не залишають заповітів і розраховують на положення законодавства щодо спадкування. Визначте, хто є спадкоємцем за законом. Який передбачений порядок закликання їх до спадкування? Дослідіть окремо кожному чергу спадкоємців, з’ясуйте, в яких частках успадковують спадкоємці, чим зумовлюється зміна черговості спадкоємців та в якому порядку це відбувається. У чому особливість таких спадкоємців по закону, як онуки, правнуки, прабаба та прадід померлого. Крім того, охарактеризуйте правове становище таких спадкоємців, як утриманці, який порядок їх закликання до спадкування. Дослідіть порядок розподілу майна померлого між спадкоємцями при спадкуванні за законом. Встановіть правову природу права представлення, в яких випадках воно застосовується та з якою метою.

Починаючи розгляд спадкування за заповітом, варто надати визначення і юридичну природу заповіту. Обов’язково вкажіть на форму і порядок, в якому має бути складений заповіт, які особи мають право на таке розпорядження на випадок своєї смерті. З’ясуйте, в якому порядку може залишити після себе заповіт особа, яка має фізичні вади.

Чи встановлюються додаткові вимоги для оформлення заповітів таких осіб. Крім того, в цьому питанні необхідно звернути увагу на осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині: хто має таке право і як вираховується ця частка? Зазначте порядок прийняття спадщини. Також детального дослідження потребує питання щодо особливих розпоряджень, які спадкодавець може встановити у заповіті для своїх спадкоємців. Зверніть увагу на нову форму заповіту – секретний заповіт, в чому особливість його укладення та оформлення. А також цікавим видається дослідження спільного заповіту подружжя, який є єдиним винятком, коли заповіт укладається двома особами, що перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою. Встановіть особливості дії такого виду заповіту після смерті одного з подружжя, як інший з подружжя, що залишився живим, може користуватися майном, що вказане в спільному заповіті.

Завершення вивчення теми потребує з'ясування процедури прийняття та оформлення спадщини, тому необхідно встановити способи прийняття спадщини, як закон гарантує права недієздатних, неповнолітніх та малолітніх осіб з цього питання. Зверніть увагу на те, що спадкоємець може прийняти спадщину лише цілком, без умов і застережень, або повністю відмовитись від цього, тобто частково цю процедуру провести не можна. З'ясуйте, коли спадщина вважається відумерлою та яка процедура передбачається щодо оформлення такого виду спадщини. Цікавим є положення щодо спадкової трансмісії, яка застосовується у випадках, коли спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини і не встиг її прийняти, то право на прийняття належної такому спадкоємцю частки спадщини, крім права на прийняття обов'язкової частки у спадщині, переходить до його спадкоємців. З'ясуйте, в якому порядку відбувається спадкування боргів спадкодавця, в чому особливість цієї процедури. Завершуючи розгляд теми, встановіть, які документи підтверджують права спадкоємців на отриману спадщину та в якому порядку відбувається оформлення права власності на успадковане майно та в які терміни це має бути зроблено.

Контрольні питання

1. Що собою являє спадкове право?
2. Що входить до складу спадщини?
3. Що таке “спадковий масив”, “спадковий актив” та “спадковий пасив”?
4. Що мається на увазі під поняттям “спадкування”?
5. Які права та обов'язки не можуть переходити до спадкоємців після смерті особи? Чому?

6. Що є часом відкриття спадщини?
7. Чи зміниться співвідношення часток спадкоємців, якщо особи, які мали право спадкувати, померли в різні календарні дні?
8. Де відкривається спадщина у разі смерті особи?
9. Які види спадкування встановлені Цивільним кодексом України?
10. Хто може бути спадкодавцем?
11. Хто є спадкоємцем у різних видах спадкування?
12. Хто не має права на спадкування відповідно до Цивільного кодексу України?
13. Що собою являє усунення від спадщини? Коли воно застосовується?
14. Хто має право на складання заповіту?
15. В якій формі має бути складений заповіт?
16. Що мається на увазі під таємницею заповіту і як вона має забезпечуватись?
17. Чи має право заповідач скасувати чи змінити заповіт?
18. Які особливі розпорядження має право встановити заповідач у своєму заповіті для спадкоємців?
19. Хто має право на обов'язкову частку у спадщині і як обраховується ця частка?
20. Яке значення має спільний заповіт подружжя?
21. У чому особливість реалізації спільного заповіту подружжя?
22. Скільки черг спадкоємців встановлюється при спадкуванні за законом?
23. Як закон визначає частки спадкоємців при спадкуванні за законом?
24. Чи можна змінити черговість спадкоємців при спадкуванні за законом? Як?
25. Що собою являє право представлення? Коли і як воно застосовується?
26. Який строк встановлюється законом для прийняття спадщини? Чи підлягає він подовженню?
27. Які способи прийняття спадщини відомі українському законодавству?
28. Як Цивільний кодекс України гарантує права недієдатних, малолітніх та неповнолітніх осіб у питанні прийняття спадщини?
29. Коли застосовується спадкова трансмісія і в чому її особливість?
30. В яких випадках спадщина вважається відумерлою і до якого суб'єкта та в які строки вона переходить?
31. У чому особливість спадкування боргів померлого?

Теми рефератів

1. Спадкування вкладів у фінансових установах.
2. Заповіт: форма та порядок укладення.
3. Особливі розпорядження у заповіті.
4. Прийняття та оформлення права на спадщину.
5. Права недієздатних, малолітніх та неповнолітніх осіб у процесі спадкування.
6. Специфіка заповіту подружжя.
7. Інститут заповіту у зарубіжних країнах.
8. Правовий статус виконавця заповіту.
9. Черги спадкоємців за законом. Зміна черговості.
10. Особливості спадкування немайнових прав.

Термінологічний словник

Відумерлою є спадщина у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття.

Заповідальний відказ (легат) – це розпорядження спадкоємцю передати відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини.

Заповіт – це особисте розпорядження особи на випадок своєї смерті.

Місце відкриття спадщини – це останнє місце проживання спадкодавця, а якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна.

Обов'язкова частка у спадщині – це право певної категорії осіб (малолітніх, повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця, непрацездатних вдови (вдівця) та непрацездатних батьків) успадкувати половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом.

Підпризначення спадкоємця – це право заповідача призначити іншого спадкоємця на випадок, якщо спадкоємець, зазначений у заповіті, помере до відкриття спадщини, не прийме її або відмовиться від її прийняття чи буде усунений від права на спадкування, а також у разі відсутності умов, визначених у заповіті.

Спадкова трансмісія існує, коли спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини і не встиг її прийняти, то право на прийняття неотриманої частки переходить вже до його спадкоємців.

Спадкове право – це підгалузь цивільного права, що регулює порядок і форми спадкування (переходу) прав та обов’язків від померлої фізичної особи (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців).

Спадковою масою є сукупність усіх прав та обов’язків померлої особи.

Спадкодавець – це лише фізична особа.

Спадкоємці за законом – фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини.

Спадкоємці за заповітом – це як фізичні, так і юридичні особи, територіальні громади, українська та іноземні держави можуть бути лише спадкоємцями за заповітом.

Спадкуванням називається перехід прав та обов’язків (спадщини) від померлої фізичної особи-спадкодавця до інших осіб (спадкоємців).

Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою.

Тестові завдання

1. Спадкове право є підгалуззю:
 - а) зобов’язального права;
 - б) цивільного права;
 - в) адміністративного права;
 - г) права соціального забезпечення;
 - г) сімейного права.
2. В Україні існує спадкування:
 - а) за договором;
 - б) за заповітом;
 - в) за рішенням суду;
 - г) за законом;
 - г) за спорідненістю.
3. Спадкодавцем може бути:
 - а) фізична особа;
 - б) юридична особа приватного права;
 - в) юридична особа публічного права;
 - г) держава;
 - г) територіальна громада;
 - д) усі перераховані вище суб’єкти.
4. Право на складення заповіту належить:
 - а) фізичним особам;
 - б) громадянам України;

- в) дієздатним особам;
 - г) дієздатним особам, що перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою;
 - г) усі відповіді правильні.
5. Розпорядження спадкодавця у заповіті спадкоємцям передати у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі третім особам називається:
- а) сервітут;
 - б) легат;
 - в) заповідальний відказ;
 - г) заповіт з умовою;
 - г) заповідальна умова.
6. Право на обов'язкову частку у спадщині мають:
- а) малолітні;
 - б) недієздатні діти;
 - в) непрацездатні діти;
 - г) вдова/вдівець;
 - г) неповнолітні діти.
7. Цивільний кодекс України встановлює:
- а) дві черги спадкоємців за законом;
 - б) три черги спадкоємців за законом;
 - в) чотири черги спадкоємців за законом;
 - г) п'ять черг спадкоємців за законом;
 - д) шість черг спадкоємців за законом.
8. За правом представлення спадкують:
- а) діти брата/сестри;
 - б) онуки/правнуки;
 - в) прабаба/прадід;
 - г) племінники;
 - г) усиновлені діти.
9. Прийняття спадщини відбувається:
- а) повністю;
 - б) частково;
 - в) вибірково;
 - г) за домовленістю спадкоємців;
 - г) з умовою та із застереженнями.
10. Для прийняття спадщини встановлюється строк у:
- а) три місяці;
 - б) шість місяців;

- в) один рік;
- г) шість місяців плюс три на оформлення;
- г) не більше 10 місяців.

Література: 1, 10, 11, 27, 29, 33, 41, 43, 51, 68, 83.

Тема 9. Основи сімейного права України

Методичні рекомендації

Готуючись до відповіді на питання теми, необхідно мати на увазі, що шлюбно-сімейне право є підгалуззю цивільного права, а тому варто дослідити, що є предметом правового регулювання, тобто, які суспільні відносини підпадають під регулювання вказаною підгалуззю. Проаналізуйте положення Сімейного кодексу від 10.01.2002. У рамках цього питання варто зазначити, які умови висуває українське законодавство до осіб, що бажають укласти шлюб і які мають бути обов'язково дотримані. Крім того, необхідно вказати на винятки щодо умов вступу у шлюб, які дозволяються при їх укладенні. Які державні органи уповноважені на надання дозволів на відхилення від встановлених норм? У цьому питанні розглядається також порядок укладання шлюбів. Окремо дослідіть положення, що стосуються мети і порядку укладення шлюбного договору, вкажіть, які права і обов'язки має подружжя. Укажіть на форму цього документа та порядок внесення в нього змін і доповнень, а також можливості його скасування. Визначте, які саме права та обов'язки можуть бути врегульовані у шлюбному договорі.

Необхідно визначити, які підстави, передбачені шлюбно-сімейним законодавством, можуть призвести до припинення шлюбу. Також у цьому питанні необхідно зазначити, що можливе припинення шлюбу двома шляхами: в органах РАЦСу та в судовому порядку. Тому детальніше розгляньте порядок та випадки припинення шлюбу в органах РАЦСу та вкажіть на випадки, коли допускається розірвання шлюбу в односторонньому порядку, тобто за заявою одного з подружжя. Далі дослідіть судовий порядок розірвання шлюбу, коли неможливе вирішення спірних питань мирним шляхом. Особливої уваги потребує положення щодо моменту, з якого шлюб між подружжям вважається розірваним, як в порядку розлучення через органи РАЦСу, так і через судові органи, тому акцентуйте свою увагу саме на цьому. Крім того, варто визначитись, за яких обставин шлюб може бути визнано недійсним і які правові наслідки мають ці юридичні факти?

Установіть правові режими майна подружжя. Оскільки Сімейний кодекс передбачає особисту приватну власність та спільну сумісну

власність подружжя, то цікавим буде встановлення, що саме належить чоловікові/дружині, а що є їх спільною власністю. Зверніть увагу на те, що подружжя між собою може укласти будь-які незаборонені законом правочини і визначати на власний розсуд правовий режим майна, що нажите за час їх спільного проживання. Зупиніться на інституті взаємного утримання подружжя.

З'ясуйте, як визначається правовий статус осіб, що живуть однією сім'єю, але відносини яких не зареєстровані в органах РАЦСу (так зване громадянське подружжя). Зверніть увагу на права та обов'язки, які мають такі особи, особливо щодо майнових прав, а також встановіть, чи є відмінність у правах дітей, які народжені у шлюбі та поза ним. Дослідіть взаємні права батьків і дітей, зверніть увагу на кореспонденцію прав дітей обов'язкам батьків і навпаки. Особливої уваги на сьогоднішній день набуває проблема позбавлення батьківських прав щодо осіб, які не виконують належним чином обов'язків щодо догляду за дитиною. В яких випадках та в якій процедурі має застосовуватись така санкція щодо батьків? Також встановіть умови, за яких такі батьки можуть поновити свої батьківські права. Зверніть увагу на те, що Сімейний кодекс встановлює декілька варіантів влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, тому варто дослідити кожен з них, а саме: встановлення опіки, піклування, усиновлення дитини та укладення договору про патронат над дитиною. Які органи займаються цими питаннями та в якому порядку відбувається оформлення цих відносин?

Контрольні питання

1. Чи визнається релігійний обряд шлюбом?
2. Що собою являє шлюб?
3. Чим громадянський шлюб відрізняється від зареєстрованого?
4. Які права та обов'язки виникають у подружжя?
5. Які правові режими майна подружжя вам відомі?
6. Яке правове значення мають заручини?
7. В яких випадках можна розірвати заручини?
8. Які строки встановлюються для реєстрації шлюбу?
9. Чи можна укласти шлюб через представника?
10. Чи дозволяється укладення шлюбу до досягнення особами шлюбного віку? Коли і в якому порядку?
11. Що означає гетерошлюбність як принцип сімейного права?
12. В яких випадках шлюб визнається неукладеним?
13. Коли шлюб визнається недійсним?
14. Яке правове значення має реєстрація розлучення у РАЦСі?

15. Кому з подружжя будуть належати речі професійного спрямування, якщо вони були придбані за спільні кошти?
16. Чи може подружжя укласти між собою цивільно-правові договори?
13. В яких випадках дозволяється розірвання шлюбу в односторонньому порядку?
17. В яких органах та в якому порядку відбувається розірвання шлюбу?
14. Чи відрізняється обсяг прав дитини, народженої у шлюбі, і дитини, народженої поза ним?
18. Які особисті немайнові права виникають між батьками та дитиною?
15. За що можна позбавити батьків їх батьківських прав?
16. В якому порядку та які органи беруть участь у позбавленні батьківських прав?
17. Чи припиняються права між батьками і дитиною у разі позбавлення батьківських прав?
18. Чи можливе поновлення батьківських прав?
19. Які вам відомі способи влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування?
20. У чому полягає специфіка такого виду договору як договір про патронат?
21. За якою процедурою відбувається усиновлення в Україні?
22. Чи є відмінності у правовому статусі рідних та усиновлених дітей?
23. Що означає таємниця усиновлення та в яких випадках вона не встановлюється?
24. Хто не може бути усиновлювачем?
25. Чи дозволяються шлюби між усиновлювачами та усиновленими ними дітьми?

Теми рефератів

1. Еволюція інституту шлюбу в радянському та українському праві.
2. Інститут заручин у сімейному праві.
3. Принципи сімейного права України.
4. Майнові та особисті немайнові права подружжя.
5. Громадянський шлюб: права та обов'язки осіб, що проживають разом.
6. Усиновлення в Україні: проблеми та шляхи їх розв'язання.
7. Проблеми позбавлення батьківських прав у сімейному праві України.
8. Право на розлучення в Україні – тенденції та перспективи.
9. Шлюбний договір: вітчизняний та зарубіжний досвід.
10. Демографічна криза та шляхи її подолання.

Термінологічний словник

Гетерошлюбність означає, що укласти шлюб можуть лише один чоловік з однією жінкою, укладення шлюбу між представниками однієї статі не допускається.

Дитина – це особа віком до 18 років.

Заручини – інститут сімейного права, що виникає з моменту подання особами, що бажають укласти шлюб, заяви на реєстрацію їхнього шлюбу.

Неукладеним вважається шлюб, зареєстрований за відсутності нареченої і(або) нареченого.

Опіка – це виховання малолітньої особи (до 14 років) повнолітньою, переважно з числа близьких до підопічного осіб.

Орган РАЦС – орган реєстрації актів цивільного стану.

Патронат – це виховання дитини, позбавленої батьківського піклування, у родині іншої особи (патронатного, вихователя) за плату.

Піклування – це виховання неповнолітньої особи (до 18 років) повнолітньою, переважно з числа близьких до підопічного осіб.

Право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним або потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу.

Сім'я – це первинний та основний осередок суспільства, який становлять особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Сімейне право – це галузь права, що визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.

Усиновлення – це прийняття усиновителем у свою родину особи на правах сина чи дочки, здійснене на підставі судового рішення.

Шлюбний вік – це вік на день реєстрації, з якого особи мають право на укладення шлюбу в Україні.

Шлюбний договір – це правочин (угода) між членами подружжя або особами, що укладають шлюб, в якій визначаються майнові права та обов'язки подружжя під час перебування у шлюбі та (або) після його розірвання.

Шлюб – це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Тестові завдання для перевірки знань

1. Шлюбний вік для жінок в Україні становить:
 - а) 14 років;
 - б) 15 років;
 - в) 16 років;
 - г) 17 років;
 - г) 18 років.
2. Особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, становлять:
 - а) подружжя;
 - б) родину;
 - в) сім'ю;
 - г) рід;
 - г) родичів.
3. Принципами шлюбу в Україні є:
 - а) гетерошлюбність;
 - б) добровільність;
 - в) одноразовість;
 - г) одношлюбність;
 - г) полігамність;
 - д) моногамність.
4. У шлюбі між собою не можуть перебувати:
 - а) рідні (повнорідні, неповнорідні) брат і сестра;
 - б) рідні тітка, дядько та племінник, племінниця;
 - в) усиновлювач та усиновлена ним дитина в разі припинення відносин з усиновлення;
 - г) двоюрідні брат та сестра;
 - г) троюрідні брат та сестра.
5. Заява про реєстрацію шлюбу дійсна протягом:
 - а) 1 місяця з дати подання;
 - б) 2 місяців з дати подання;
 - в) 3 місяців з дати подання;
 - г) 6 місяців з дати подання;
 - г) 1 місяця після заручин.
6. Шлюб визнається недійсним за таких умов:
 - а) якщо шлюб зареєстровано з особою, яка визнана недієздатною;
 - б) якщо шлюб зареєстровано між двоюрідними братом та сестрою; між тіткою, дядьком та племінником, племінницею;
 - в) якщо шлюб зареєстровано з особою, яка не досягла шлюбного віку, якій було надано права на шлюб;

- г) якщо шлюб зареєстровано з особою, яка одночасно перебуває в іншому громадянському шлюбі;
 - г) якщо шлюб зареєстровано з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано права на шлюб.
7. Шлюб припиняється за заявою одного з подружжя у випадку:
- а) якщо другий із подружжя визнаний безвісно відсутнім;
 - б) якщо другий із подружжя визнаний померлим;
 - в) якщо другий із подружжя визнаний обмеженим у дієздатності;
 - г) якщо другий із подружжя визнаний недієздатним;
 - г) якщо другий із подружжя засуджений за вчинення злочину до позбавлення волі на строк не менш як три роки.
8. Подружжю майно може належати на праві:
- а) спільної часткової власності;
 - б) спільної сумісної власності;
 - в) приватної власності;
 - г) індивідуальної власності подружжя;
 - г) окремої власності подружжя.
9. Шлюбний договір:
- а) регулює майнові права та обов'язки подружжя;
 - б) регулює немайнові права та обов'язки подружжя;
 - в) укладається після реєстрації шлюбу в органах РАЦС;
 - г) має письмову нотаріально посвідчену форму;
 - г) може бути змінений в односторонньому порядку.
10. Позбавлення батьківських прав матері/батька можливе у випадках:
- а) якщо вони є алкоголіками або наркоманами;
 - б) якщо вони засуджені за вчинення умисного злочину;
 - в) якщо вони не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом трьох місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування;
 - г) якщо вони вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва;
 - г) якщо вони ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини.
11. Усиновителем може бути:
- а) лише громадянин України;
 - б) повнолітня особа;
 - в) особа, старша від усиновленого не менше ніж на 15 років;
 - г) повнолітня особа, що обмежена у дієздатності;
 - г) позбавлена батьківських прав раніше.

Література: 1, 9, 29, 33, 39, 42, 43, 45, 51.

Тема 10. Основи кримінального права України

Методичні рекомендації

З прийняттям нового Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року нового значення набули питання розгляду суспільних відносин, які підлягають регулюванню галуззю кримінального права, тому необхідно визначити кримінальне право як галузь національного законодавства, встановити, які суспільні відносини регулюються нормами кримінального права, на яких принципах базується кримінальне законодавство, які з принципів закріплені в Кримінальному кодексі України, які з них містяться в Конституції України. Проаналізуйте, як додержуються вказаних принципів в Україні. Злочин, як і будь-яке інше правопорушення, є вчинком людини, але, на відміну від інших вчинків людини, злочин є посяганням на ті відношення, що склалися в суспільстві і охороняються законом про кримінальну відповідальність. Дайте визначення злочину та охарактеризуйте його ознаки, які відділяють злочин від інших правопорушень. Що означає малозначність діяння і як вирішується питання про кримінальну відповідальність у разі вчинення злочину та малозначного діяння.

Необхідно звернути увагу на те, що єдиною підставою притягнення особи до кримінальної відповідальності є склад злочину. Дайте визначення складу злочину та його ознаки. Детально охарактеризуйте елементи складу злочину: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону. Зупиніться на тому, що становить об'єктивну сторону злочину: діяння (дія чи бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки та причинно-наслідковий зв'язок між ними, а також час, способи, засоби, обстановка вчинення злочину, як ці складові впливають на суспільну небезпечність злочину. Розглядаючи суб'єкт злочину, вкажіть на загальний та спеціальний суб'єкти злочину. Зазначте, якими характеристиками має володіти спеціальний суб'єкт і навіщо необхідна така класифікація. Психічне ставлення особи до вчиненого нею злочину виражається у суб'єктивній стороні складу злочину: наведіть елементи суб'єктивної сторони і вкажіть, як провина впливає на кваліфікацію злочинів. Дослідіть положення про те, що відсутність хоча б одного елемента складу злочину свідчить про відсутність складу злочину і, відповідно, звільнення особи від відповідальності. Які класифікації складів злочину відомі науці кримінального права?

Під час розгляду даної теми потрібно усвідомити значення таких суспільних явищ, які виключають злочинність діяння. До таких обставин Кримінальний кодекс України відносить:

- необхідну оборону (ст. 36 КК);
- затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38 КК);

- крайню необхідність (ст. 39 КК);
- фізичний чи психічний примус (ст. 40 КК);
- виконання наказу або розпорядження (ст. 41 КК);
- діяння, пов'язане з ризиком (виправданий ризик) (ст. 42 КК);
- виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК).

Детальніше зупиніться на вказаних обставинах, проаналізуйте їх характерні особливості. Дайте відповідь на питання: в чому полягає різниця між необхідною обороною та крайньою необхідністю? Яке значення мають зазначені обставини при притягненні особи до кримінальної відповідальності і накладенні покарання? Проаналізуйте випадки “перевищення меж” під час застосування обставин, що виключають злочинність діяння.

Вивчення питання про стадії вчинення злочину варто почати з того, що мається на увазі під стадіями скоєння злочину згідно з Кримінальним кодексом України. Стадії злочину можуть міститися лише у злочинах, вчинених з прямим умислом. Проаналізуйте, чому не можна виділити стадії у злочинах, які вчинені з необережною формою провини? Дайте тлумачення такому твердженню: стадії вчинення злочину відрізняються між собою моментом закінчення злочинного діяння, тому менша ступінь небезпеки незакінченого злочину повинна тягнути і менше покарання. Кримінальний кодекс України визначає злочинними і караними три стадії вчинення злочину, а саме: 1) готування до злочину (ст. 14 КК); 2) замах на злочин (ст. 15 КК), який разом з готуванням до злочину становлять незакінчений злочин; 3) закінчений злочин (ст. 13 КК). Дайте характеристику кожній стадії вчинення злочину. Кримінальний кодекс України також передбачає те, що до відповідальності можуть притягатися співучасники. Укажіть, хто є співучасником, які види співучасників і форми співучасті передбачені чинним кримінальним законодавством. Які особливості притягнення співучасників до кримінальної відповідальності?

Розглядаючи останнє питання, необхідно надати визначення покарання і проаналізувати його характерні ознаки, які відрізняють покарання від інших примусових заходів. Що мають на увазі під системою покарань і які види покарань передбачені Кримінальним кодексом України? Які з покарань є основними, додатковими і універсальними? Чи може суд застосовувати покарання, які не передбачені КК України? У межах цього питання необхідно вказати на підстави звільнення від покарання та його відбування. Чим відрізняється амністія від помилування? Що таке судимість і які правові наслідки вона

тягне? Який порядок зняття та погашення судимості, в чому різниця? Зверніть увагу на особливості притягнення до відповідальності неповнолітніх осіб. Проаналізуйте строки притягнення до кримінальної відповідальності.

Контрольні питання

1. Як ви вважаєте, чому Кримінальний кодекс України визначено єдиним джерелом кримінального права?
2. За якими ознаками злочин відрізняється від адміністративного правопорушення?
3. Який вік кримінальної відповідальності встановлений у Кримінальному кодексі України?
4. Чи може бути притягнута до кримінальної відповідальності юридична особа за вчинення злочинів у господарській сфері?
5. Що означає осудність особи і яке значення вона має для притягнення до відповідальності?
6. Що є єдиною підставою для притягнення до кримінальної відповідальності?
7. Що означає малозначність діяння?
8. Які складові елементи входять до складу злочину?
9. Які обов'язкові ознаки мають мати злочини з матеріальним складом?
10. Які форми вини вам відомі? Охарактеризуйте їх.
11. У злочинах з якою форми вини виділяють стадії їх вчинення?
12. Чи притягується особа до відповідальності, якщо її затримали на стадії готування до злочину?
13. Що собою являє дієве каяття? Яке його значення?
14. Чи можна виділити стадії вчинення злочину у злочинах з необережною формою вини?
15. Що таке обставини, які виключають злочинність діяння?
16. Які ознаки співучасті характерні для такого явища?
17. Поясніть значення таких понять: “виконавець злочину”, “організатор злочину”, “підбурювач”, “пособник”.
18. Що собою являє ексцес виконавця? Які його види ви знаєте?
19. Чим пояснюється підвищена відповідальність за злочини, вчинені за співучасті?
20. У чому полягає відмінність між необхідною обороною та уявною обороною?
21. За якими критеріями встановлюється перевищення меж необхідної оборони?
22. Що собою являють “організована група”, “злочинна організація” та “попередня змова групи осіб”?

23. Яке значення має інститут алібі в кримінальному праві?
24. Що собою являє “презумпція невинуватості”?
25. Які види покарань належать до основних, а які – до додаткових? Які з них можуть бути віднесені як до основних, так і до додаткових?
26. Які обставини пом’якшують, а які обтяжують відповідальність?
27. Які види покарань не можуть застосовуватись до неповнолітніх? Чому?
28. Що означає зняття і погашення судимості?
29. Які строки притягнення до кримінальної відповідальності встановлюються Кримінальним кодексом України?
30. Хто і в якому порядку може здійснювати помилування та амністію?

Теми рефератів

1. Презумпція невинуватості як принцип кримінального права України.
2. Латентність злочинності: причини та шляхи подолання.
3. Державні програми по боротьбі з злочинністю та її профілактикою.
4. Вплив кризових ситуацій (економічних, політичних, соціальних) на рівень та види злочинності.
5. Адекватність заходів покарання небезпеці злочинних діянь.
6. Зарубіжний досвід у протидії злочинності.
7. Проблема смертної кари: вітчизняний та зарубіжний досвід.
8. Криміналізація та декриміналізація в радянському та українському кримінальному праві.
9. Умовно-дострокове звільнення: підстави, умови та наслідки.
10. Строки давності в кримінальному праві України.

Термінологічний словник

Готування до злочину – це підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова про вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину.

Добровільна відмова від доведення злочину до кінця – це добровільне й остаточне припинення особою попередньої злочинної діяльності при усвідомленні нею можливості її завершення.

Закінчений злочин – це діяння, що містить всі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини Кримінального кодексу.

Замах на злочин – це умисні дії (бездіяльність) особи, безпосередньо спрямовані на вчинення злочину, якщо при цьому злочин не був доведений до кінця з незалежних від неї причин.

Злочин – це передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

Злочини з матеріальним складом – це злочини, для об'єктивної сторони яких Кримінальний кодекс потребує наявності як діяння (дії або бездіяльності), так і настання суспільно небезпечних наслідків.

Злочини з усіченим складом – це різновид злочинів з формальним складом, вони є закінченими з моменту вчинення самого діяння.

Злочини з формальним складом – це злочини, для об'єктивної сторони яких чинний Кодекс вимагає наявності тільки діяння (дії чи бездіяльності).

Кримінальне право – галузь права України, що визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинними та які покарання необхідно застосувати до осіб, що їх вчинили.

Неосудність – це обумовлена розладом психіки нездатність особи усвідомлювати свої дії або керувати ними в момент скоєння суспільно небезпечного діяння.

Об'єкт злочину – це те, проти чого спрямований злочин, тобто те, чому він спричиняє або може заподіяти шкоду.

Об'єктивна сторона злочину – це те, як злочин виявляється у реальній дійсності. Може складатися з протиправного діяння (дії чи бездіяльності), шкідливих наслідків та причинно-наслідкового зв'язку між причиною та наслідком.

Обмежена осудність означає, що під час здійснення злочину особа внаслідок психічного розладу була нездатна повною мірою усвідомлювати свої дії (або бездіяльність) і керувати ними.

Осудність – здатність особи під час вчинення діяння, передбаченого чинним Кодексом, усвідомлювати значення своїх дій, розуміти їх характер, передбачати їх наслідки для себе і оточуючих, свідомо керувати своїми діями і нести в зв'язку з цим кримінальну відповідальність і покарання.

Покарання – примусовий захід, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у скоєнні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Склад злочину – це сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно-небезпечне діяння як злочинне.

Співучасть у вчиненні злочину – це спільна, умисна діяльність двох і більше деліктоздатних осіб у вчиненні злочинного діяння.

Суб'єкт злочину – осудна, фізична осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Суб'єктивна сторона злочину – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої чинним Кодексом, та наслідків, що настали або можуть настати в результаті її дії чи бездіяльності.

Судимість – це особливий правовий стан особи, який виникає у зв'язку з постановленням обвинувального вироку і призначенням покарання та тягне певні, несприятливі для засудженого, правові наслідки, що виходять за межі покарання.

Тестові завдання для перевірки знань

1. Злочин характеризується такими ознаками:
 - а) винуватість;
 - б) протиправність;
 - в) караність;
 - г) суспільно-шкідливий характер діяння;
 - г) вчинення діяння суб'єктом злочину.
2. Суб'єктом злочину є:
 - а) фізична особа;
 - б) юридична особа;
 - в) осудна особа;
 - г) дієздатна особа;
 - г) деліктоздатна особа;
 - д) правоздатна особа.
3. Стадії вчинення злочину:
 - а) містяться у злочинах з умисною формою вини;
 - б) містяться у злочинах з необережною формою вини;
 - в) відрізняються між собою за моментом закінчення злочинного діяння;
 - г) містяться у злочинах з прямою формою умислу;
 - г) відрізняються між собою за моментом початку злочинного діяння.
4. Добровільна відмова від доведення злочину до кінця:
 - а) можлива на стадії закінченого злочину;
 - б) можлива при усвідомленні можливості доведення до кінця злочинного наміру;

- в) можлива на стадії готування до злочину;
 - г) це остаточне припинення попередньої злочинної діяльності;
 - г) це припинення попередньої злочинної діяльності, зумовлене об'єктивними факторами.
5. Обставинами, що виключають злочинність діяння, є:
- а) необхідна оборона;
 - б) крайня необхідність;
 - в) вчинення діяння у стані афекту;
 - г) вчинення діяння під психологічним примусом;
 - г) вчинення діяння неосудною особою;
 - д) виконання спеціального завдання.
6. Кримінальні покарання поділяються на:
- а) головні і другорядні;
 - б) основні і додаткові;
 - в) альтернативні;
 - г) необхідні і факультативні;
 - г) основні, додаткові та ті, які можуть бути як основними, так і додатковими.
7. Кримінальна відповідальність покладається на осіб, які досягли:
- а) 14 років;
 - б) 15 років;
 - в) 16 років;
 - г) 17 років;
 - г) 18 років.
8. Співучасниками злочину є:
- а) підбурювач;
 - б) ініціатор;
 - в) виконавець;
 - г) пособник;
 - г) помічник;
 - д) організатор;
 - е) реалізатор.
9. Смертна кара в Україні:
- а) застосовується як виняткова міра покарання;
 - б) заборонена;
 - в) застосовується лише за рішенням Верховного Суду України;
 - г) тимчасово призупинена через мораторій на її виконання;
 - г) не застосовується до неповнолітніх злочинців.

10. Особа, яка має судимість за ненавмисний злочин, не може бути:
- а) народним депутатом;
 - б) адвокатом;
 - в) нотаріусом;
 - г) Президентом України;
 - г) суддею;
 - д) юрисконсультантом на підприємстві.

Література: 1, 8, 26, 29, 33, 38, 39, 41, 43, 50, 51, 59, 63, 67, 72, 73, 76, 90, 95, 97, 100, 106.

Тема 11. Основи трудового права України

Методичні рекомендації

Починаючи розгляд теми, варто звернути увагу на визначення трудового права як галузі національного права, що, в свою чергу, зумовлює з'ясування, що є предметом правового регулювання. До предмета галузі трудового права відносять: трудові відносини; відносини профспілкових органів, трудового колективу з приводу організації праці; відносини за участі в керівництві виробництвом; відносини, які виникають у зв'язку з працевлаштуванням; відносини з професійної підготовки і підвищення кваліфікації безпосередньо на виробництві; відносини з нагляду (контролю) за охороною праці та додержанням трудового законодавства; відносини по притягненню до юридичної відповідальності за порушення трудової дисципліни і заподіяння шкоди (збитку); процесуально-трудова відносини; відносини соціального і пенсійного забезпечення тощо. Надайте коротку характеристику кожного виду відносин, вкажіть на особливості кожного з них. Для характеристики трудового права важливе значення має не тільки предмет, а й метод правового регулювання. Дослідіть характерні особливості прийомів, засобів і способів регулювання вказаних раніше суспільних відносин, що становлять предмет регулювання трудового права. Зверніть увагу на зміни у трудовому законодавстві, що відбулися останнім часом, і встановіть причини такого реформування. Дослідіть структуру Кодексу законів України про працю.

Зверніть увагу на те, що підставою для виникнення трудових відносин між роботодавцем та працівником є трудовий договір. Отже, спочатку надайте визначення трудового договору, вкажіть на те, хто є сторонами цього договору. Надайте перелік документів, які необхідні для прийняття на роботу. В якій формі укладається трудовий договір

і який порядок визначення положень трудового договору: які умови є обов'язковими і мають бути узгоджені сторонами, а які вважаються додатковими і розвивають і доповнюють основні умови конкретного договору. Дайте характеристику видам трудових договорів, які застосовуються в Україні. Зверніть увагу на особливу форму трудового договору – контракт. З'ясуйте, якими категоріями працівників обов'язково укладаються контракти. Дослідіть, за якими ознаками контракт відрізняється від трудового договору. Детальніше зупиніться на інституті випробування при прийнятті на роботу, поясніть, до яких категорій працівників випробування не застосовується. У рамках цього питання також потрібно висвітлити підстави, за якими можливе припинення трудового договору, хто може ініціювати припинення трудових правовідносин. Як трудове законодавство передбачає порядок звільнення? Зупиніться на соціальних гарантіях вивільнених працівників.

Тривалість праці працівників визначається його робочим часом, тому вкажіть, як визначається нормальний, скорочений та неповний вид робочого часу. До яких категорій працівників застосовуються названі вище види тривалості робочого часу. Вкажіть на правові наслідки, які виникають при встановленні неповного та скороченого робочого часу, в чому полягає різниця між ними? Третє питання також передбачає розгляд положень трудового права щодо часу відпочинку, який надається працівникам. Зазначте, які види часу відпочинку містяться в Кодексі законів про працю. Розгляньте поняття заробітної плати та її структуру (основна та додаткова). Зверніть увагу на те, що основою організації оплати праці є тарифна система, а її складовими елементами є такі: тарифно-кваліфікаційні характеристики (довідники); тарифні сітки; тарифні ставки; схеми посадових окладів. Дайте характеристику кожному з цих елементів.

Обов'язково необхідно висвітлити поняття дисципліни праці, дисциплінарного проступку та дисциплінарної відповідальності. Проаналізуйте склад дисциплінарного проступку. Вкажіть на види дисциплінарних стягнень, які можуть бути застосовані до порушників, який вид стягнень заноситься до трудової книжки працівника. Особливо зверніть увагу на порядок притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності і на порядок накладення стягнення на працівника, вкажіть на строки, які Кодекс законів про працю передбачає в таких випадках.

Контрольні питання

1. Назвіть основні принципи трудового права України.
2. Які джерела трудового права України вам відомі?
3. Хто вважається працівником за трудовим правом?
4. Які документи необхідні для прийняття на роботу?
5. Чи допускається законом дискримінація при прийнятті на роботу?
6. В якому порядку укладається трудовий договір (контракт)?
7. Які істотні умови трудового договору?
8. Які види трудових договорів вам відомі?
9. Що собою являє випробування при прийнятті на роботу?
10. В якому порядку та на яких підставах може бути розірвано трудовий договір?
11. За якої процедури відбувається звільнення за власним бажанням?
12. Коли мають бути попереджені працівники про звільнення у випадку скорочення?
13. Чи можливе припинення трудового договору з ініціативи роботодавця з підстав, які прямо не передбаченні у КЗпПУ?
14. Розкрийте функції та порядок укладання колективного трудового договору.
15. Які розміри вихідної допомоги встановлюються при звільненні працівників?
16. Поясніть значення таких понять: “тарифна ставка”, “тарифна сітка”, “посадовий оклад”.
17. Які види робочого часу вам відомі?
18. Для якої категорії осіб встановлюється скорочений робочий час?
19. У чому полягає різниця між скороченим та неповним робочим часом?
20. Що собою являють надурочні роботи?
21. Як оплачується робота у нічний час?
22. Які види часу відпочинку вам відомі?
23. Які види відпусток встановлюються КЗпПУ?
24. Які в Україні святкові та неробочі дні?
25. Що входить до структури заробітної плати?
26. Що таке трудова дисципліна?
27. Які локальні нормативні акти встановлюють правила трудової дисципліни?
28. Які види дисциплінарних стягнень можуть застосовуватись за порушення трудової дисципліни?
29. Після сплину якого часу особа вважається такою, що не підлягає дисциплінарному стягненню?

30. Які види трудових спорів можуть розглядатися лише в судах?
31. Які строки встановлюються КзпПУ для звернення до уповноважених органів з питань захисту порушених трудових прав?
32. Що собою являє КТС?

Теми рефератів

1. Правовий статус та діяльність Міжнародної організації праці.
2. Трудовий контракт як особлива форма трудового договору.
3. Проблема безробіття в Україні та шляхи її подолання.
4. Соціальні гарантії працівників.
5. Центри зайнятості та їх роль у системі гарантування прав працюючого населення.
6. Випробування і стажування як умова підвищення критеріїв якості роботи працівника.
7. Особливості праці неповнолітніх.
8. Гендерна рівність у трудовому праві України.
9. Право на працю і способи його реалізації.
10. Дисциплінарна відповідальність працівників.

Термінологічний словник

Випробування при прийнятті на роботу – це обумовлена угодою сторін перевірка відповідності працівника роботі, яка йому доручається.

Вихідна допомога – це обумовлена законом і трудовим договором виплата, що виплачується працівникові при припиненні трудових відносин.

Дисциплінарне правопорушення (проступок) – це суспільно шкідливе винне діяння (дія чи бездіяльність) працівника, що полягає у порушенні ним дисципліни праці та правил внутрішнього трудового розпорядку.

Заробітна плата – це винагорода, що обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, погодинну норму праці (обсяг робіт).

Працівник – це лише фізична особа (громадянин України, іноземець чи особа без громадянства), яка є працездатною.

Прогул – це відсутність працівника на роботі, в тому числі відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня, без поважних причин.

Роботодавець – це керівник трудового процесу, який наділяється правом використовувати працю працівника в межах трудової функції, обумовленої у трудовому договорі при прийнятті на роботу.

Робочий час – це час, протягом якого працівник зобов'язаний працювати відповідно до законодавства і трудового договору.

Система заробітної плати – це встановлений відповідно до трудового договору та вимог законодавства спосіб нарахування працівнику оплати праці.

Тарифна ставка – це оплата праці працівника за визначену одиницю часу – годину, день або місяць.

Трудове право – це галузь права, що регулює суспільні відносини, пов'язані з використанням найманої праці фізичних осіб.

Трудовий договір – це угода між працівником з одного боку і роботодавцем з іншого, згідно з якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, а роботодавець зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Трудовий контракт – це особлива форма трудового договору, в якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін.

Час відпочинку – це відрізок часу, протягом якого працівник звільнений від виконання своїх трудових обов'язків і який він може використовувати на власний розсуд.

Тестові завдання для перевірки знань

1. Проект колективного договору:
 - а) ухвалюється головою профспілкового комітету;
 - б) затверджується роботодавцем;
 - в) обговорюється у трудовому колективі та виноситься на розгляд загальних зборів трудового колективу;
 - г) розробляється адміністрацією підприємства і подається на затвердження загальними зборами трудового колективу.

2. Працівник вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення:
 - а) якщо протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення до працівника не буде застосовано нового дисциплінарного стягнення;
 - б) якщо протягом шестимісячного терміну з дня накладення дисциплінарного стягнення до працівника не буде застосовано нового дисциплінарного стягнення;
 - в) якщо протягом трьох років з дня накладення дисциплінарного стягнення до працівника не буде застосовано нового дисциплінарного стягнення;
 - г) якщо протягом трьох місяців з дня накладення дисциплінарного стягнення до працівника не буде застосовано нового дисциплінарного стягнення;
 - г) якщо протягом двох місяців з дня накладення дисциплінарного стягнення до працівника не буде застосовано нового дисциплінарного стягнення.
3. Працівником відповідно до чинного законодавства може бути:
 - а) дієздатна особа;
 - б) працездатна особа;
 - в) правоздатна особа;
 - г) повнолітня особа;
 - г) неповнолітня особа.
4. Письмова форма трудового договору є обов'язковою:
 - а) при організованому наборі працівників;
 - б) при укладенні контракту;
 - в) при укладенні трудового договору з неповнолітнім;
 - г) при укладенні трудового договору з фізичною особою;
 - г) при укладенні трудового договору з недієздатною особою;
 - д) при укладенні трудового договору з особою, що має фізичні вади.
5. За загальним правилом строк випробування при прийнятті на роботу не може перевищувати:
 - а) двох місяців;
 - б) трьох місяців;
 - в) чотирьох місяців;
 - г) п'яти місяців;
 - г) шести місяців;
 - д) одного року.
6. При звільненні працівника за власним бажанням він має попередити роботодавця:
 - а) не пізніше 2 місяців;
 - б) не раніше 2 місяців;

- в) за 2 тижні до дати звільнення;
 - г) за 30 днів до дати звільнення;
 - г) взагалі не зобов'язаний попереджати.
7. Неповний робочий час може встановлюватись:
- а) для будь-якого працівника;
 - б) для малолітнього працівника;
 - в) для неповнолітнього працівника;
 - г) для жінки, що має дитину у віці до 3-х років;
 - г) для працівника з фізичними вадами.
8. При роботі в нічний час встановлена тривалість роботи (зміни) скорочується на:
- а) одну годину;
 - б) половину робочого часу;
 - в) дві години;
 - г) за бажанням роботодавця;
 - г) за бажанням працівника.
9. Щорічна основна відпустка має бути не меншою ніж:
- а) 14 календарних днів;
 - б) 21 календарний день;
 - в) 24 календарні дні;
 - г) 30 календарних днів;
 - г) 31 календарний день.
10. Кодекс законів про працю містить такі види дисциплінарних стягнень:
- а) депреміювання працівника;
 - б) звільнення;
 - в) пониження на посаді;
 - г) догану;
 - г) пониження кваліфікаційного класу.

Література: 1, 5, 28, 29, 33, 36-38, 41, 44, 51, 58, 71, 78, 87, 89, 107.

Тема 12. Основи міжнародного права

Методичні рекомендації

Вивчення теми слід розпочати з аналізу поняття міжнародного права та його основних ознак. При цьому необхідно звернути увагу на те, що міжнародне право є не галуззю, а самостійною системою права, що діє паралельно з національним (внутрішньодержавним) правом.

Також необхідно детально проаналізувати такі основні елементи предмета міжнародного права, як правовідносини, що можуть бути врегульовані лише на універсальному та партикулярному міжнародному рівнях, та правовідносини, що можуть регулюватися як на національному, так і на міжнародному рівнях. Розкриваючи зміст функцій міжнародного права, основну увагу необхідно приділити змістові координаційної функції, а також визначити специфічні особливості регулятивної та охоронної функцій міжнародного права порівняно з функціями національного (внутрішньодержавного) права.

Аналізуючи основні принципи міжнародного права, необхідно звернути увагу на те, що вони є нормами *jus cogens*, тобто нормами, що мають вищу (імперативну) силу і можуть бути змінені тільки іншою нормою *jus cogens*, прийнятою за погодженням усіх членів міжнародного співтовариства. При цьому слід розкрити зміст таких основних принципів міжнародного права, як принцип поваги до прав людини, принцип суверенної рівності держав, принцип права націй на самовизначення, принцип територіальної цілісності та непорушності кордонів держав, принцип співробітництва та принцип невтручання у внутрішні справи держав.

Розгляд питання про джерела міжнародного права доречно розпочати з визначення поняття “джерело міжнародного права” та розкриття формального переліку джерел міжнародного публічного права, закріпленого ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН. Розкрийте поняття та особливості таких джерел міжнародного права, як міжнародний договір, міжнародно-правовий звичай, рішення міжнародних судів, загальні принципи права, визнані цивілізованими націями, та міжнародно-правова доктрина. Крім того, необхідно коротко розкрити суть проблеми розширення переліку джерел міжнародного публічного права, охарактеризувавши особливості таких “нових джерел” міжнародного права, як рішення (резолюції) міжнародних організацій та акти “м’якого права”.

У рамках роботи над цією темою необхідно розкрити зміст поняття “суб’єкти міжнародного права” та проаналізувати їх юридичні ознаки. Також необхідно дати визначення міжнародної правосуб’єктності та охарактеризувати її елементи – правоздатність, дієздатність та деліктоздатність, здатність до створення та забезпечення. Аналізуючи міжнародну правосуб’єктність націй та народів, зверніть увагу на те, що в науці міжнародного права немає єдиного підходу до визначення обсягу міжнародної правосуб’єктності нації (народу) та засад її реалізації. Охарактеризуйте співвідношення між міжнародною правосуб’єктністю нації (народу) та утвореної нею держави. Під час відповіді також необхідно дати загальну характеристику держави як

суб'єкта міжнародного права, розкрити зміст державного суверенітету та випадки його обмеження міжнародним правом. Розглядаючи питання про поняття та зміст інституту міжнародно-правового визнання, зверніть увагу на те, що відносини, пов'язані з міжнародно-правовим визнанням, в основному регулюються за допомогою звичайних кодифікованих норм. При цьому доречно охарактеризувати практику визнання іноземними державами незалежної України у 1991-1992 роках. Характеризуючи етапи (форми) визнання, слід розкрити зміст та порядок реалізації визнання *ad hoc*, *de facto*, *de jure*. Аналізуючи питання про правонаступництво держав, необхідно насамперед дати визначення міжнародно-правового правонаступництва та розкрити зміст його принципів (*tabula rasa*, континуїтету). Крім цього, також потрібно розкрити особливості міжнародного правонаступництва при об'єднанні, поділі та виділенні держав.

Розкриваючи основні способи взаємодії міжнародного та національного (внутрішньодержавного права) права, насамперед необхідно розкрити зміст основних теорій взаємодії – дуалістичної, моністичної примату національного права та моністичної примату міжнародного права. Окремо слід зупинитися на понятті імплементації міжнародного права на національному рівні, розкрити її основні види та особливості реалізації. Також необхідно детально проаналізувати механізм імплементації, закріпленій законодавством України, зокрема Конституцією України та Законом України “Про міжнародні договори України”.

Контрольні питання

1. Поясніть вплив принципу “*stare decisis*” на механізм формування правового прецеденту як джерела міжнародного права.
2. Яким чином співвідносяться між собою міжнародно-правове визнання держави, нації (народу) та уряду?
3. У чому полягає зміст моністичних та дуалістичних теорій взаємодії міжнародного та внутрішнього права?
4. Розкрийте зміст механізмів взаємодії міжнародного та внутрішнього права, передбачених законодавством України.
5. Поясніть, які особливості має порядок встановлення морських та сухопутних державних кордонів.
6. Назвіть спільні та відмінні риси порядку визначення території островних та архіпелажних держав.
7. Поясніть переваги та недоліки інституту подвійного громадянства для окремих держав та міжнародного співтовариства в цілому.
8. Вкажіть, яким чином співвідносяться між собою інститути дипломатичного та територіального притулку, охарактеризуйте порядок та підстави їх надання.

9. Охарактеризуйте спільні та відмінні риси міжнародних урядових та неурядових організацій.
10. Чи є “Велика сімка” міжнародною міжурядовою організацією?
11. Поясніть, що мається на увазі під міжнародним договором у сучасному міжнародному праві?
12. Яким чином вирішується питання про склад та чисельність персоналу дипломатичного представництва?
13. Що означають поняття “агреман”, “екзекватура” та “persona non grata”?
14. У чому полягає зміст консульських функцій щодо захисту прав та інтересів представленої держави та її громадян?
15. Які злочини міжнародного характеру є найбільш шкідливими для економічного і соціального розвитку держав?
16. Охарактеризуйте правове регулювання участі України у системах міжнародної та колективної безпеки.
17. Що означає концепція “трьох поколінь” прав людини?
18. Що слід розуміти під протоками, відкритими для міжнародного судноплавства?
19. Чим відрізняється режим використання міжнародних проток від режиму використання міжнародних каналів?
20. Охарактеризуйте значення “м’якого права” як джерела міжнародного екологічного права.

Теми рефератів

1. Відносини Міжнародного валютного фонду та України.
2. Виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні.
3. Вплив Віденського конгресу 1815 р. на розвиток дипломатичного та консульського права.
4. Дипломатична служба в Україні й у світі.
5. Історія розвитку міжнародного права.
6. Комісія з міжнародного права ООН: правовий статус та основні напрями діяльності.
7. Міжнародно-правова боротьба з відмиванням грошей, отриманих незаконним шляхом.
8. Міжнародно-правова боротьба з незаконним обігом наркотичних речовин.
9. Місце “м’якого права” в системі джерел сучасного міжнародного права.
10. Організація Північноатлантичного договору (НАТО).

Термінологічний словник

Міжнародне право – це сукупність юридичних норм та принципів, створених шляхом спільного волевиявлення держав з метою регулювання їх взаємних правовідносин та інших правовідносин, що виникають у сфері інтересів міжнародного співтовариства.

Міжнародно-правова норма – це правило поведінки, що визнається обов'язковим державами та іншими суб'єктами міжнародного права і забезпечується юридичними засобами.

Основні принципи міжнародного права – це найважливіші керівні засади міжнародного права, загальні норми, які мають найвищу юридичну силу і становлять основу всієї міжнародно-правової системи.

Джерела міжнародного права – це зовнішні форми, в яких закріплюються міжнародно-правові норми.

Суб'єкт міжнародного права – це самостійне утворення, що виступає учасником міжнародних правовідносин, володіє міжнародними правами і обов'язками і може брати участь в утворенні та реалізації міжнародно-правових норм.

Міжнародна правосуб'єктність – це якісна характеристика статусу суб'єкта міжнародних правовідносин, що виражає його здатність самостійно брати участь у цих правовідносинах, підпорядковуватися нормам міжнародного права та володіти міжнародними правами та обов'язками.

Міжнародно-правове визнання – це односторонній добровільний акт держави, в якому вона прямо чи опосередковано виражає свою готовність вступити у політико-правові відносини з іншою державою чи іншим суб'єктом міжнародного права.

Міжнародне правонаступництво – це зміна однієї держави іншою в здійсненні прав, обов'язків та несенні відповідальності певної території.

Міжнародна міждержавна організація – це несuverенне добровільне об'єднання держав чи міжнародних організацій, що утворюється відповідно до міжнародного права на основі міждержавного договору чи резолюції міжнародної організації для координації діяльності держав у певній сфері.

Імплементация міжнародно-правових норм – це сукупність цілеспрямованих організаційно-правових та інституційних заходів, що здійснюються державами індивідуально, колективно чи в рамках міжнародних організацій і спрямовані на реалізацію ними прийнятих на себе міжнародно-правових зобов'язань.

Тестові завдання для перевірки знань

1. Якщо при прийнятті рішення Радою Безпеки ООН про застосування санкцій до держави-порушника 5 постійних членів Ради Безпеки проголосували за прийняття рішення, а 10 непостійних – проти, то:
 - а) рішення вважається прийнятим;
 - б) рішення вважається неприйнятим;
 - в) питання передається на розгляд Генеральної Асамблеї ООН;
 - г) питання передається на розгляд Міжнародного Суду ООН.
2. Екзекватура у міжнародному праві зовнішніх відносин – це:
 - а) згода держави перебування на призначення акредитуючою державою голови дипломатичного представництва;
 - б) згода держави перебування на призначення представленою державою голови консульської установи;
 - в) вимога держави перебування про відкликання голови дипломатичного представництва акредитуючою державою;
 - г) вимога держави перебування про відкликання голови консульської установи представленою державою.
3. Військовополонені, що входять до осіб рядового складу, можуть залучатися до праці у сільському господарстві:
 - а) лише за їх згодою;
 - б) незалежно від їх згоди;
 - в) не можуть залучатися до праці у сільському господарстві.
4. Зобов'язання держав про незастосування смертної кари в мирний час передбачаються:
 - а) Загальною декларацією прав людини 1948 р.;
 - б) Пактом про громадянські і політичні права 1966 р.;
 - в) Першим факультативним протоколом до Пакту про громадянські і політичні права 1966 р.;
 - г) Другим факультативним протоколом до Пакту про громадянські і політичні права 1989 р.
5. До юрисдикції Міжнародного кримінального суду не належать:
 - а) злочин геноциду;
 - б) злочини проти людяності;
 - в) злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин;
 - г) військові злочини;
 - г) злочин агресії.

6. Термін “міжнародне право” виникло:
- а) у Стародавньому світі;
 - б) у часи Середньовіччя;
 - в) після Першої світової війни;
 - г) після Другої світової війни.
7. Зміст міжнародно-правової правосуб’єктності міжнародних організацій дозволяє їм:
- а) укладати міжнародні договори з третіми державами самостійно;
 - б) укладати міжнародні договори з третіми державами з дозволу держав-засновниць;
 - в) не дозволяє їм укладати міжнародні договори з третіми державами.
8. Формальний перелік джерел міжнародного права встановлено:
- а) Статутом ООН;
 - б) Статутом Міжнародного суду ООН;
 - в) Декларацією про принципи міжнародного права;
 - г) Заключним актом Гельсінської наради з безпеки та співробітництва в Європі;
 - г) Формальний перелік джерел міжнародного права не закріплено жодним міжнародним актом.
9. За шкоду, заподіяну міжнародною організацією, відповідають:
- а) сама міжнародна організація;
 - б) держави – засновниці міжнародної організації;
 - в) ні міжнародна організація, ні держави-засновниці відповідальності не несуть.
10. Якщо чинним міжнародним договором, ратифікованим Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж передбачено законодавством України, застосовуються:
- а) норми міжнародного договору;
 - б) норми законодавства України;
 - в) не застосовуються ні норми міжнародного договору, ні норми законодавства України.

Література: 26, 29, 33, 39, 42, 48, 51, 54, 67, 75-82, 94, 103.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ІСПИТУ

1. Основні підходи до праворозуміння.
2. Право в системі соціальних норм. Співвідношення права та моралі.
3. Поняття, ознаки, принципи та функції права.
4. Система права та система законодавства.
5. Джерела (форми) права.
6. Характеристика нормативно-правового акта як джерела права.
7. Поняття, ознаки, структура та види норм права.
8. Правові відносини.
9. Поняття, ознаки та види правомірної поведінки.
10. Поняття, ознаки, склад та види правопорушень.
11. Причини вчинення правопорушень та шляхи їх подолання.
12. Поняття, ознаки, принципи, функції та види юридичної відповідальності.
13. Теорії походження держави.
14. Передумови виникнення держави.
15. Поняття та ознаки держави.
16. Форми держави.
17. Функції держави та їх класифікація.
18. Механізм держави.
19. Правова держава.
20. Поняття, предмет і метод конституційного права України.
21. Поняття, юридичні властивості, функції та класифікація конституцій.
22. Поняття та юридичні властивості Конституції України.
23. Характеристика державного ладу в Україні.
24. Правовий статус Верховної Ради України.
25. Правовий статус Президента України.
26. Правовий статус Кабінету Міністрів України.
27. Судова система України.
28. Правосуддя в Україні та принципи його здійснення.
29. Система, порядок формування та повноваження Конституційного Суду України.
30. Правовий статус прокуратури України.
31. Правове регулювання діяльності адвокатури в Україні.
32. Правове регулювання діяльності нотаріату в Україні.
33. Виборче право та виборча система України.
34. Поняття, сутність та види виборів.
35. Принципи виборчого права.
36. Референдум в Україні.
37. Основні права, свободи та обов'язки особи і громадянина.

38. Поняття громадянства та принципи законодавства України про громадянство.
39. Підстави набуття українського громадянства.
40. Припинення українського громадянства.
41. Статус іноземців, осіб без громадянства, осіб з множинним громадянством та біженців в Україні.
42. Цивільне право як галузь права.
43. Цивільно-правові відносини, їх характеристика.
44. Суб'єкти цивільних правовідносин.
45. Здійснення цивільних прав і виконання обов'язків, їх захист.
46. Право власності в Україні та його захист.
47. Поняття та зміст зобов'язання.
48. Способи забезпечення виконання зобов'язань.
49. Припинення зобов'язання та правові наслідки порушення зобов'язання.
50. Поняття та види цивільно-правових договорів.
51. Цивільно-правова відповідальність.
52. Поняття шлюбу та порядок і умови його укладання.
53. Права та обов'язки подружжя.
54. Права та обов'язки батьків і дітей.
55. Позбавлення батьківських прав у сімейному праві.
56. Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.
57. Недійсність та припинення шлюбу.
58. Загальні положення про спадкування.
59. Спадкування за заповітом.
60. Спадкування за законом.
61. Здійснення та оформлення права на спадщину.
62. Поняття, предмет, метод і система кримінального права України.
63. Поняття, ознаки та класифікація злочинів.
64. Склад злочину.
65. Стадії вчинення злочину.
66. Співучасть у вчиненні злочину.
67. Обставини, що виключають злочинність діяння.
68. Покарання та його види.
69. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх.
70. Поняття, предмет, метод та система трудового права України.
71. Поняття, сторони і зміст трудового договору.
72. Порядок прийому на роботу.
73. Підстави припинення трудового договору з ініціативи працівника.
74. Підстави припинення трудового договору з ініціативи роботодавця.
75. Робочий час у трудовому праві України.

76. Час відпочинку у трудовому праві України.
77. Оплата праці.
78. Трудова дисципліна та порядок накладення дисциплінарних стягнень.
79. Поняття, предмет, метод і функції міжнародного права.
80. Основні принципи міжнародного права.
81. Джерела міжнародного права.
82. Поняття та класифікація суб'єктів міжнародного права.
83. Способи взаємодії внутрішнього і міжнародного права.
84. Законодавство України про взаємодію внутрішнього та міжнародного права.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти

1. Конституція України в ред. 26.02.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>. bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0.
2. Господарський кодекс України в ред. 30.04.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>.
3. Господарський процесуальний кодекс України в ред. 15.10.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1798-12>.
4. Житловий кодекс Української РСР в ред. 14.01.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=5464-10>.
5. Кодекс законів про працю України в ред. 01.01.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=322-08>.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення в ред. 12.03.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=80731-10>.
7. Кодекс адміністративного судочинства України в ред. 14.01.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2747-15>.
8. Кримінальний кодекс України в ред. 11.03.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>.
9. Сімейний кодекс України в ред. 03.02.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2947-14>.
10. Цивільний кодекс України в ред. 12.03.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.
11. Цивільний процесуальний кодекс України в ред. 22.04.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?n>.
12. Про адвокатуру [Електронний ресурс] : Закон України в ред. 01.12.2008. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2887-12>.

13. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів [Електронний ресурс] : Закон України в ред. 01.10. 2005. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=118%2F98-%E2%F0>.
14. Про вибори народних депутатів України [Електронний ресурс] : Закон України в ред. 26.03.2006. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2766-14>.
15. Про вибори Президента України [Електронний ресурс] : Закон України в ред. 01.10.2007. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=474-14>.
16. Про громадянство України [Електронний ресурс] : Закон України в ред. 20.06.2007. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2235-14>.
17. Про Конституційний Суд України [Електронний ресурс] : Закон України в ред. 26.06.2008. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=422%2F96-%E2%F0>.
18. Про міліцію [Електронний ресурс] : Закон України в ред. 16.11.2008. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=565-12>.
19. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : Закон України в ред. 14.04.2009. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97-%E2%F0>.
20. Про місцеві державні адміністрації [Електронний ресурс] : Закон України в ред. 31.01.2009. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=586-14>.
21. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства [Електронний ресурс] : Закон України в ред. 20.06.2007. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3929-12>
22. Про прокуратуру [Електронний ресурс] : Закон України в ред. 25.09.2008. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1789-12>.
23. Про статус народного депутата України [Електронний ресурс] : Закон України в ред. 31.01.2009. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2790-12>.
24. Про судоустрій України [Електронний ресурс] : Закон України в ред. 22.05.2008. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3018-14>.

Основна література

25. Безродний, Є. Ф. Світова класична думка про державу та право [Текст] : навчальний посібник / Є. Безродний, Г. Ковальчук, О. Масний. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 396 с.
26. Большой юридический энциклопедический словарь [Текст] : энциклопедический словарь / А. Б. Барихин. – М. : Книжный мир, 2006. – 720 с.
27. Брецько, Ф. Ф. Основи держави і права [Текст] / Ф. Ф. Брецько : у 2 кн. – Ужгород ; Закарпаття, 1998. – 660 с.
28. Карпенко, Д. О. Основи трудового права [Текст] : навчальний посібник / Д. О. Карпенко. – К. : А.С.К., 2003. – 656 с.
29. Колодій, А. М. Правознавство [Текст] : навч. посібник / А. М. Колодій, І. В. Опришко, С. Е. Демський. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 640 с.
30. Котюк, В. О. Основи держави і права [Текст] : [навчальний посібник для абітурієнтів, студентів, учнів середніх шкіл і ліцеїв] / В. О. Котюк. – К. : Вентурі, 1998. – 320 с.
31. Котюк, В. О. Теорія права [Текст] : курс лекцій / В. О. Котюк. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
32. Михайленко, О. Р. Основи держави і права (Правознавство) [Текст] / О. Р. Михайленко; [перекл. В. В. Лещенка ; художнє оформлення В. М. Штогриня]. – Київ : Феміна, 1995. – 160 с.
33. Основи держави і права [Текст] / [за ред. В. В. Сухоноса]. – Суми : Університетська книга, 2003. – 909 с.
34. Основи конституційного ладу України [Текст] : навчальний посібник для 9 кл. середн. загальноосвітн. шк. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков, В. В. Медведчук. – Київ : Либідь, 1997. – 206 с.
35. Основы государства и права [Текст] : учебное пособие / Московская гос. юр. академия ; ред. О. Е. Кутафин. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристь, 1997. – 344 с.
36. Основи правознавства України [Текст] : навчальний посібник / С. В. Ківалов [та ін.]. – Х. : Одісей, 2002. – 304 с.
37. Основы правоведения Украины [Текст] : учебное пособие / С. В. Кивалов [и др.] ; Мин-во образования и науки Украины, Одесская нац. юр. академия. – 5-е изд. – Х. : Одиссей, 2005. – 384 с.
38. Правова держава. Вип. 16 [Текст] : щорічник наукових праць / Ін-т держави і права ім. В. М.Корецького НАН України. – К. : [б. и.], 2005. – 672 с.
39. Правознавство [Текст] : модульний курс / В. М. Кириченко ; Мін-во освіти і науки України, Запорізький нац. техніч. ун-т. – К. : ЦНЛ, 2007. – 328 с.

40. Правознавство [Текст] : навчальний посібник / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; ред. В. В. Копейчиков. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 704 с.
41. Правознавство [Текст] : підручник / Мін-во освіти і науки України, КНЕУ ; ред. В. Ф. Опришко. – К. : КНЕУ, 2003. – 767 с.
42. Правознавство [Текст] : підручник / Мін-во освіти і науки України ; ред. В. В. Копейчиков. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 752 с.
43. Правознавство [Текст] : підручник / Мін-во освіти і науки України, Київський нац. ун-т внутрішніх справ. – К. : Правова єдність, 2008. – 790 с.
44. Правознавство [Текст] : підручник / Мін-во освіти і науки України, Київський нац. ун-т внутрішніх справ. – 2-ге вид., доп. – К. : Правова єдність, 2009. – 792 с.
45. Рабінович, П. М. Основи загальної теорії права та держави [Текст] : навчальний посібник / П. М. Рабінович. – 5-те вид., зі змінами. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.
46. Семчик, В. І. Право власності за Конституцією України [Текст] / В. І. Семчик ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К. : Ін Юре, 1997. – 36 с.
47. Спиридонов, Л. И. Теория государства и права [Текст] : учебник / Л. И. Спиридонов. – М. : Проспект, 2001. – 304 с.
48. Тихомиров, Ю. А. Курс сравнительного правоведения [Текст] / Ю. А. Тихомиров ; Ин-т законодательства и сравнит. правоведения при Правительстве РФ. – М. : НОРМА, 1996. – 432 с.
49. Трофимова, З. В. Основы правоведения. Вопросы. Тесты. Задания. Кроссворды [Текст] : учебное пособие / З. В. Трофимова. – Донецк : Академия, 1998. – 192 с.
50. Хрестоматія з правознавства [Текст] : навчальний посібник / Мін-во освіти і науки України ; [упор. Л. О. Лоха]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 736 с.
51. Шпиталенко, Г. А. Основи правознавства [Текст] : навчальний посібник / Г. А. Шпиталенко, Р. Б. Шпиталенко. – 5-те вид. – К. : Каравела, 2008. – 376 с.

Додаткова література

52. Аваков, А. Конституція як основа для побудови правової та демократичної держави [Текст] / А. Аваков // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 3. – С. 33–34.
53. Бабенко, К. А. Конституційне закріплення демократичних основ організації державної влади (теорія і практика реалізації) [Текст] / К. А. Бабенко // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 4. – С. 68–74.

54. Балінський, О. В. Міжнародні правові стандарти та їх роль у правовому розвитку в умовах глобалізації [Текст] / О. В. Балінський // Держава і право. – 2006. – № 2. – С. 463–470.
55. Батанов, Ю. О. Статут територіальної громади – основний нормативний акт місцевого самоврядування [Текст] / О. Батанов // Право України. – 2004. – № 7. – С. 30–35.
56. Бері, В. Регламент Верховної Ради України – процедурно-правова основа реалізації функції парламенту [Текст] / В. Бері // Право України. – 2005. – № 11. – С. 103–107.
57. Бринчук, М. М. Теоретические основы экологических прав человека [Текст] / М. М. Бринчук // Государство и право. – 2004. – № 5. – С. 5–16.
58. Броварна, Т. Економіко-правова основа оплати праці в умовах контрактної системи найму [Текст] / Т. Броварна // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 1. – С. 81–84.
59. Вереша, Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України [Текст] : монографія / Р. В. Вереша. – К. : Атіка, 2005. – 224 с.
60. Гетьман, А. Б. Конституційно-правові основи адміністративно-територіального устрою України [Текст] / А. Б. Гетьман // Держава і право. – 2008. – № 2. – С. 175–180.
61. Головащенко, О. Громадянське суспільство як основа у становленні правової держави [Текст] / О. Головащенко // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 3. – С. 126–128.
62. Гудзь, Л. Правопорушення на виборах: основні форми вияву, методи боротьби та профілактики [Текст] / Л. Гудзь // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 11. – С. 150–154.
63. Гулевська, Г. До питання про державне регулювання нотаріальної діяльності в Україні: аналіз сучасного стану та основні тенденції розвитку [Текст] / Г. Гулевська // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 4. – С. 20–23.
64. Дмитрієв, А. І. Міжнародне публічне право [Текст] : [навч. посіб.] / А. І. Дмитрієв, В. І. Муравйов. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 640 с.
65. Добродумов, П. О. Конституційно-правові основи економічної системи України [Текст] / П. Добродумов // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 12. – С. 88–92.
66. Заморська, Л. Норма права як основний елемент системи права [Текст] / Л. Заморська // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 1. – С. 42–45.
67. Капустинський, В. А. Європейський суд з прав людини як одна з основних міжнародних правозахисних інституцій загальноєвропейської системи захисту прав людини [Текст] / В. А. Капустинський // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 12. – С. 28–30.

68. Ковальчук, Я. Основні аспекти співвідношення між спадкуванням за заповітом і спадкуванням за законом [Текст] / Я. Ковальчук // Юридичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 54–55.
69. Комарницький, Д. С. Юридична відповідальність держави перед особою як основа побудови соціальної та правової держави в Україні [Текст] / Д. С. Комарницький // Держава і право. – 2007. – № 3. – С. 104–109.
70. Костенко, О. М. Правосуддя – основа правової й демократичної держави [Текст] / О. М. Костенко, В. П. Нагребельний // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 1. – С. 3–6.
71. Костюк, В. Трудова правосуб'єктність як основна правова властивість суб'єктів трудового права [Текст] / В. Костюк // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 8. – С. 35–40.
72. Кримінальне право зарубіжних країн (в запитаннях та відповідях) [Текст] : навчальний посібник / І. В. Хохлова, О. П. Шем'яков ; Мін-во освіти і науки України, Макіївський економіко-гуманітарний ін-т. – К. : ЦНЛ, 2006. – 256 с.
73. Кримінальне право України (Загальна частина) [Текст] : навчальний посібник / І. В. Хохлова, О. П. Шем'яков ; Мін-во освіти і науки України, Макіївський економіко-гуманітарний ін-т. – К. : ЦНЛ, 2006. – 272 с.
74. Кузьменко, П. Поняття, основні риси та класифікація обмежень особистих конституційних прав і свобод людини [Текст] / П. Кузьменко // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 6. – С. 40–44.
75. Лукашук, И. И. Международное право. Особенная часть : [учеб.] / Игорь Иванович Лукашук. – М. : Изд-во БЕК, 1997. – 410.
76. Лук'янець, Д. М. Філософські основи і концептуальна модель юридичної відповідальності [Текст] / Д. М. Лук'янець // Юридична Україна. – 2006. – № 4. – С. 4–12.
77. Маланчук, П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / Пітер Маланчук ; [пер. з англ.]. – Харків : Консум, 2000. – 592 с.
78. Международное право : [учеб.] / [Б. М. Ашавский, К. Г. Борисов, В. Г. Бояршинов и др.] ; отв. ред. Ю. М. Колосов, В. И. Кузнецов. – М. : Междунар. отношения, 1999. – 624, [2] с.
79. Международное право : [учеб. для вузов] / [Г. В. Игнатенко, М. В. Кучин, Л. А. Лазутин и др.] ; под ред. Г. В. Игнатенко. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Высш. шк., 1995. – 399 с.
80. Международное право : [учеб.] / [И. Н. Арцибасов, К. А. Бекашев, Н. Т. Блатова и др.] ; под ред. Н. Т. Блатовой. – М. : Юрид. лит., 1987. – 544 с.

81. Міжнародне право [Текст] : навчальний посібник / Мін-во освіти і науки України ; ред. М. В. Буроменський. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.
82. Міжнародне право [Текст] : підручник / М. О. Баймуратов ; Мін-во освіти і науки України, Маріупольський державний гуманітарний ун-т. – Суми : Університетська книга ; Одеса : Астропринт, 2006. – 424 с.
83. Мовчан, А. Критерії добору кадрів при прийнятті на роботу як основа реалізації права на працю [Текст] / А. Мовчан // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 4. – С. 43–47.
84. Нелін, О. Теоретичні основи спадкового права України [Текст] / О. Нелін // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 5. – С. 102–106.
85. Омельченко, Н. А. Конституційно-правові основи законодавчої функції Верховної Ради України [Текст] / Н. А. Омельченко // Адвокат. – 2005. – № 5. – С. 9–12.
86. Онопенко, В. Про основні тенденції здійснення правосуддя, причини кризових явищ у вітчизняному судочинстві та засади реформування судової системи України [Текст] / В. Онопенко // Судоустрій і судочинство в Україні. – 2007. – № 1. – С. 5–9.
87. Основи правознавства [Текст] : навчальний посібник : у 2-х ч. / Ю. В. Бордюк ; ред. В. І. Горевий. – Суми : СумДУ, 2006. – Ч. 2 – 253 с.
88. Основи трудового права України [Текст] : підручник / ред. П. Д. Пилипенко. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Магнолія плюс, 2006. – 280 с.
89. Педик, Я. Основні аспекти розвитку прокуратури як правоохоронної системи [Текст] / Я. Педик // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 2. – С. 120–125.
90. Приходько, С. Захист прав працівників при масових звільненнях [Текст] / С. Приходько // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 11. – С. 103–110.
91. Савченко, А. Злочини проти правосуддя в Україні та США (на рівні федерації): порівняльний аналіз [Текст] / А. Савченко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 12. – С. 151–155.
92. Савчин, М. В. Установлення конституції та правовий континуїтет державності: шляхи реалізації Основного Закону [Текст] / М. В. Савчин // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 1. – С. 60–65.
93. Словська, І. Механізм захисту прав людини – основоположний принцип сучасного українського конституціоналізму [Текст] / І. Словська // Право України. – 2001. – № 9. – С. 15–18.

94. Солодаренко, М. А. Парламентський контроль законності державного управління: зміст та основні форми [Текст] / М. А. Солодаренко // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 1. – С. 79–85.
95. Стадник, Г. Виникнення і розвиток міжнародної та європейської інституційної системи захисту прав людини і формування її нормативно-правової основи [Текст] / Г. Стадник // Право України. – 2005. – № 1. – С. 5–10.
96. Сташис, В. Основні новели нового Кримінального кодексу України [Текст] / В. Сташис // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2. – С. 612–626.
97. Стефанюк, В. С. Судова влада як основна юридична гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні [Текст] / В. С. Стефанюк // Право України. – 2001. – № 1. – С. 15–20.
98. Тесленко, А. Кримінальний кодекс України: аналіз основних положень та деякі проблеми застосування [Текст] / А. Тесленко // Вісник прокуратури. – 2001. – № 4. – С. 22–29.
99. Тихий, В. Основні повноваження Конституційного Суду України [Текст] / В. Тихий // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2. – С. 287–301.
100. Фролов, Ю. Держава – основний організаційно-правовий гарант забезпечення реалізації, охорони та захисту економічних прав і свобод людини та громадянина в Україні [Текст] / Ю. Фролов // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 4. – С. 57–60.
101. Халимон, С. Правове регулювання виконання покарання у виді громадських робіт (порівняльний аналіз на прикладі України, Російської Федерації та Республіки Білорусь) [Текст] / С. Халимон // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 12. – С. 167–170.
102. Цимбалюк, М. Реформування інституту власності як основа демократичних перетворень правосвідомості [Текст] / М. Цимбалюк // Право України. – 2007. – № 3. – С. 60–66.
103. Чепульченко, Т. О. Права людини і громадянина: основні концепції та їх реалізація в законодавстві України [Текст] / Т. О. Чепульченко // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 2. – С. 28–34.
104. Чикурлій, С. Конституційно-правовий статус Міністерств України: основні теоретичні питання [Текст] / С. Чикурлій // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 3. – С. 115–118.

105. Шаповал, В. Основні характеристики конституційного права [Текст] / В. Шаповал // Вісник Конституційного суду України. – 2003. – № 6. – С. 60–71.
106. Шаповал, В. Сучасні характеристики конституції як основного закону держави [Текст] / В. Шаповал // Право України. – 2008. – № 10. – С. 4–12.
107. Шостко, О. Сучасні тенденції організованої злочинності в європейських країнах [Текст] / О. Шостко // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 2. – С. 168–176.
108. Щербина, В. Про основоположні принципи трудового права України [Текст] / В. Щербина // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 1. – С. 13–17.

Навчальне видання

ПРАВОЗНАВСТВО

Навчально-методичний посібник
для самостійного вивчення дисципліни

Укладачі:

Тимошенко Ірина Василівна
Чернявський Анатолій Леонідович

Редактор *Г.М. Нужненко*

Технічне редагування *І.О. Кругляк*

Комп'ютерна верстка *Н.А. Височанська*

Підписано до друку 18.06.2009. Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 5,02. Умов. друк. арк. 6,75. Тираж 100 пр. Зам. № 897

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи Національного банку України”
40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції: серія ДК № 3160 від 10.04.2008

Надруковано на обладнанні Державного вищого навчального закладу
“Українська академія банківської справи Національного банку України”
40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57